

Muștu

Müslüman Arnavutluk'un Sesi

www.muslimanarnavutluk.com

20 Mart 2009 Cuma – Sayı:41

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Merhaba derken,

Müslüman Arnavutluk'un Sesi Muștu'nun yeni sayısı ile sizleri selamlamaktan mutluluk duyuyoruz.

Yakın zamanda Türkiye'deki Arnavut sitelerine bir yenisi daha eklendi: Arnavut Gençlik. Kendilerine yayın hayatında başarılar diliyoruz ve Balkan Müslümanlarını yakınlaştırıcı, kavmi duyguları tahrik etmekten uzak bir çizgiyi takip edeceklerini umuyoruz. Arnavut Gençlik sitesini www.arnavutgenclik.com adresinden ziyaret edebilirsiniz.

Yine kısa bir süre içinde çalışma alanını Balkan Müslümanlarıyla yardımlaşma olarak tanımlayan bir derneğin de hayat bulacağını müjdelemek isteriz. Kuruluş aşamasındaki bu derneğin Balkan Müslümanları ile ülkemiz arasında bir köprü olmasını, Müslüman halklar arasında bir ayrım yapmaksızın her birini kucaklamasını istiyor ve böyle de olacağına inanıyoruz. Ona da şimdiden 'hoş geldin' diyoruz...

Keyifli okumalar...

Selam ile.

KOSOVËS I FALËT NJË DIELL...
(Jasharajve të Prekazit, Drenicë)

**Zotin e Madh
Udhën e Tij
Nuk e braktisë,
As kur të ftohtë
Pushtonte hapësirën,
As kur zjarri
Ishte fikur,
As kur sëmundja
Përhapej ngado,
As kur natës
Nuk i shihej fundi,
As kur këmbët, duart,
E ngrira s'leviznin,
As kur shpata
Vringëllonte fuqishëm
Mbi qafën e kërrusur,
As kur Evropës së Bashkuar
Që me gjumë na kish bekuar,
Ia prishët gjumin,
As kur Kombet e Bashkuara
Mbetën pa gjumë,
As kur u bëtë
Hi e shkumb,
Zotin nuk e braktisë
Për t'i falur
Kosovës një Diell...**

Mexhid YVEJSI / Gjakovë

215. Të pyesin se çdo të japin. Thuaj: “Atë që jepni për të afërmit, për bonjakët, për të varfërit, për gurbetçinjtë. E çdo të mirë që punoni, s’ka dyshim se All-llahu e di.

216. Juve u është bërë obligim kitali (xhihadi), ndonëse ju e urreni atë. Por mund që ju ta urreni një send, e ai është shumë i dobishëm për ju, dhe mund që ju ta doni një send, e ai është dëm për ju. All-llahu di, e ju nuk dini.

217. Të pyesin për luftën në muajin e shenjtë, thuaj: “Lufta në te është e madhe (mëkat i madh), por pengimi nga rruga e All-llahut, mosbesimi ndaj Tij, pengimi nga xhamia e shenjtë (Qabja) dhe dëbimi i banorëve të saj nga ajo, janë mëkate edhe më të mëdha te All-llahu. E fitneja është edhe më e madhe se mbytja. Ata do t’u luftojnë juve vazhdimisht për t’ju zbrapsur, nëse munden, nga feja juaj. E kush zbrapset prej jush nga feja e tij dhe vdes si pabesimtar, ata i kanë zhdukur veprat e veta në këtë jetë dhe në jetën tjetër. Të tillët janë banorë të zjarrit dhe në të do të qëndrojnë përjetshëm.

218. Ata të cilët besuan, ata që u shpërngulën dhe luftuan në rrugën e All-llahut, ata meritojnë të shpresojnë në mëshirën e Tij. All-llahu falë shumë dhe është mëshirues.

219. Të pyesin ty për verën dhe bixhozin⁸¹. Thuaj: “Që të dyja janë mëkat i madh, e ka edhe dobi në to (të pakta) për njerëz, por dëmi i tyre është më i madh se dobia e tyre. Të pyesin ty edhe se ç’do të japin. Thuaj: “Tepricën!” Kështu ua sqaron Allllahu juve argumentet ashtu që të mendoni (çka është mirë e çka është keq).

220. (të mendoni) Për këtë botë dhe për botën tjetër. Dhe të pyesin ty për bonjakët. Thuaj: “Po t’i ndihmoni në punët e tyre është më mirë, e nëse i përziëni (pasurin e tyre me tuajën), ata janë vëllezërit tuaj. All-llahu di të dallojë qëllimkeqin nga qëllimmiri. E sikur të dëshironte All-llahu do t’ju rëndojë. All-llahu është më i fuqishëm, më i urti.

Adnan İSMAİLİ

Balkan Toplularının Önündeki Engelleri Aşmak İçin Gerekli Adımlar

Makedonya Merhamet Derneği Başkanı
İngilizce'den çeviren: Zeynep Özbek

(İHH tarafından 18 – 19 Ekim 2008 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen Balkan Sempozyumunda sunulan bu tebliğ Sempozyum Kitabından alınmıştır.)

Milliyetçi anlayış çerçevesinde etnik veya kültürel kimlikle ilgili meselelerin dünya çapında yaygınlık kazanmış bir ideoloji veya siyasi bir oluşum olarak meydana çıkışını, bilimsel inceliklere riayet ve özel dikkat göstererek derinlemesine analiz etmek gerekmektedir. Adına "milliyetçilik" denilen bu anlayış, 1789 Fransız İhtilali'yle doğdu ve daha sonra 19. asrın ilk çeyreğinde sanki çok "hayırlı" bir düzenmiş gibi, Eski Kıta'da olağanüstü değişikliklere sebep olarak yayılmaya başladı.

Şunun bilinmesi gerekir ki, ortaya çıkan her kavram, her ülkede ve her

toplumda aynı sonuçları doğurmayabilir. Fakat bu oluşumlar neticesinde meydana gelen durum, kazanan veya kaybedenler için sadece bir tekrardan ibarettir. Bunun bir ispatı da, bir zamanlar kültürel, siyasi,

ekonomik ve her şeyden önce insanlığa örnek olduğumuz bölgede yaşanmıştır.

Milliyetçilik kavramı, bölgemizde doğması açısından önemlidir. Lakin, milliyetçiliğe dünyada yaygınlık kazandıranların düşmanlarımız olması bizim için bu sürecin en kötü sonucudur.

Avrupalılar veya Hristiyanlar için milliyetçilik olumlu bir gelişmeydi, hatta bu uğurda güçlerini (polis devlet) birleştirdiler ve Avrupa'daki devlet sayısı 1500'lerden küçülerek azalmaya başladı ki, bu rakam geçmişteki rakamlarla kıyaslanamayacak kadar çoktu.

Milliyetçilik akımı, İslam dünyasının bir araya gelmesiyle sonuçlanmadı, aksine bu kavram İslam dünyasında siyasal çözülmeye ve dağılmalara sebebiyet verdi. Toplumumuzun zehirlenmesi bu ulus devlet sürecinde meydana geldi. Hâlâ da iki asırdır konuşulan, yazılan ve yaşanan bu hastalığın ilacını bulmaya muktedir olmadık. Müslümanların yönetici ve yönetim sorunlarıyla bölgedeki kültürel ve siyasi ahenk de yok oldu. Aynı zamanda ekonomik ahengin bozulması da, Müslümanların gelişmesinin önünü kesti. Bizlerin yaşadığı bu gelişmelerin aksine bugünkü Hristiyan dünya, akıl almaz bir potansiyel ile büyük bir endüstriyel gelişim yaşadı.

İslam toplumu, uzun bir süredir bir medeniyetin gelişmesi için temel teşkil eden ve kültürel ve ulusal engelleri ortadan kaldıracak olan unsurlardan yoksun.

Ümmetimizin parçalanması, bugün küçük ve zayıf ekonomilere sahip olan millî devletlerin oluşmasına sebep oldu. Günümüzde, birkaç ülke haricinde sağlık, teknoloji, eğitim, bilim, temizlik vb. alanlarda dünyanın gelişmiş ülkeleri ile aramızdaki mesafe oldukça açılmıştır.

Balkanlarda Müslüman çoğunluğu oluşturan halklar: Arnavutlar ve Boşnaklar

Halifeliğin kaldırılması İslam dünyasında genelde olumsuz neticeler ve etkiler meydana getirdi. Bu durumun en önemli ve göz ardı edilemeyecek sonucu ise, Müslümanların büyük bir moral kaynağından, manevi ve kurumsal destekten mahrum kalmalarıydı. Balkan Müslümanlarının büyük çoğunluğunu oluşturan Arnavutlar ve Boşnaklar için ise bu durum çok daha kötü sonuçlar doğurdu ve buralarda yaşayan Müslümanlar büyük sıkıntılarla karşı karşıya kaldılar. Bunlar, Osmanlı'nın bölgeden ayrılışından itibaren, Osmanlı Devleti'nde sahip oldukları kurumlardan yoksun kaldılar. Yine Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Macaristan, Makedonya ve Kosova'da yaşayan Türkler ve diğer etnik topluluklar da aynı olumsuzlukları yaşadılar. Bu olumsuzlukları hâlâ yaşayan Sırbistan sınırları dâhilindeki Sancak ve Preşova Müslümanları ile Yunanistan'daki Çamriya (Yanya) Müslümanları kaderleriyle baş başa kalmış durumdadırlar.

I. Dünya Savaşı'nın ardından II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Balkanlarda ve diğer bölgelerde 60 milyon insanın ölümüyle sonuçlanan sürecin akabinde, bölgede komünist sistem kurulduktan sonra, Müslümanlar bir kez daha önceden sahip oldukları birliği kurma umudunu ve imkânlarını yitirdiler.

Balkanlarda yaşayan Arnavutların tarihteki durumlarını analiz etmek istediğimizde, ilk söyleyebileceğimiz şey onların parçalanmış hâlde olduklarıdır. Arnavutluk'taki Arnavutlar kendi millî devletlerini kurmuşlardı, ancak Makedonya ve Kosova'daki Arnavutlar sosyalist Yugoslavya'nın bir parçasını oluşturuyorlardı.

Bu bağlamda, Müslüman Boşnakların da Yugoslavya içinde

destekten mahrum bir vaziyette yaşadıklarını belirtmemiz gerekir. Bu durumu özellikle ifade etme sebebimiz ise, eski Yugoslavya sınırları içinde yaşayan Arnavutlar, millî bir devletleri olduğu için kendilerini manevi, psikolojik ve kültürel olarak daha rahat hissediyorlardı, oysa Arnavutluk'ta da komünist sistem hâkimdi ve bu sistem zulme dayalı bir rejimdi.

Bu açıdan değerlendirildiğinde Boşnaklar Arnavutlara göre daha az güvendeydiler, dahası onlar Ortodoks Sırp tarafından kuşatılmıştı ve hiçbir Müslüman ülke ile manevi, kültürel ve coğrafi sınırları, irtibatları yoktu. Sadece Yugoslavya'daki Müslüman Arnavutlarla sınır komşulukları vardı.

Doğal olarak Boşnak ve Arnavutların dinî uygulamalar konusunda günlük hayatta karşılaştıkları çeşitli problemler vardı. Zira içinde barındıkları mevcut rejim, laik bir sistem üzere kurulmuştu ve komünizm sistemi başlı başına bir "*din*" kimliğine bürünmüştü. Bu durumda ülkeye başka dinlerin nüfuz edeceği herhangi bir alan da bırakılmamıştı; hele ki İslam dini söz konusu olduğunda bu tamamen imkânsızdı.

Fakat daha sonraları *özyönetim* idaresi olan Tito Yugoslavya'sında -her ne kadar devlet organlarınca kontrol altında tutulsa da- dinî yaşantıda kendine has bir liberalleşmeye gidildiği görüldü. Yugoslavya'da yaşayan halkların tümü, beraber yaşama ve beraber hareket etmekle, Yugoslav milleti ve Yugoslavya'da yaşayanlar hâline dönüştürüldüler.

Bu birlik, bölgesel siyaset ve devletin payidar olması açısından olumlu görünse de dinî ve kültürel alanlarda çeşitli olumsuzlukları barındırıyordu. Bu durumu, bu yapının, Yugoslavya'yı oluşturan halklarda millî unsurları uzaklaştırma gibi bir vazifesi olmadığını altını çizmek için dile getiriyoruz. Aksine buradaki yaklaşım,

inançlarda dinî unsurları uzaklaştırmayı hedefliyordu. Özellikle Müslümanlar söz konusu olduğunda bu çok daha öncelikli bir hedefti.

Özetle

- Arnavut ve Boşnak Müslümanların yanı sıra diğer Müslüman topluluklardan olan Türkler, Pomaklar, Torbeşler ve diğerleri, Osmanlı'nın Balkanlardan çıkışıyla siyasi kurumlar ve buna bağlı olarak dinî, kültürel, sosyal ve ekonomik yapılardan uzak kaldılar.

- Bu kurumlar, millî kimliklerin ve dinî değerlerin muhafazası için toplumda önemli görevler yüklenmişti.

- Bu iki halk arasında dinî ve kültürel alanlardaki yegâne karşılıklı iletişim, Yugoslav devleti organları kanalıyla olmuştur; ancak bunun haricinde bazı yasal olmayan gizli hareketlerin de mevcut olduğunu belirtmeliyiz. Mesela, Bosna'da kurulan Mladi Muslimani (Genç Müslümanlar Teşkilatı) bunlar arasında zikredilebilir. Bu hareketler, Kosova ve Makedonya'da bazı şahıslarla irtibat içinde olup, özellikle bölgelerindeki Müslüman halkların sorunları hakkında fikir teatisinde bulunmuşlardır.

- Boşnakça ile Sırpça arasındaki benzer özellikler, halklar arasında ortak bir yaşantıya sebep olmuştur.

- İstisnai olarak kimliğin tek unsuru şeklinde kalan İslam doktrini hariç, Arnavut Müslümanlarla diğer Müslüman milletler arasında sağlam bir bağ kurulamamıştır.

Bu noktada esas meseleye dönmeli ve bu iki Balkan halkı arasındaki engellerin neler olduğundan bahsetmeliyiz. Burada genel anlamda var olan engellerden bahsedecek olursak, bu iki halkın karşı

karşıya olduğu sorunların aslında pek de farklı olmadığını belirtmek gerekir. Bu bir asırlık süreç, aslında her iki halk için de aynı şekilde yaşanmıştır.

20. asrın 90'lı yıllarına kadar Arnavut ve Boşnaklar hem sosyal hem de siyasal anlamda benzer problemlerle uğraşıyorlardı. Her ne kadar Arnavutlar kendi devletlerine sahip olsalar da, dünyadan ve medeniyetten uzak kaldıkları için devletlerinin kültürel, siyasal ve ekonomik anlamda ayakta kalmasını sağlayamadılar.

Boşnaklar, 20. asrın sonlarında Yugoslavya'nın dağılması sürecinde ağır bir savaşla karşı karşıya kaldılar ve ilk kez bu savaşta Arnavut Müslümanlarla yeniden kültürel ve siyasal ilişkiler kurmaya başladılar. Müslüman Boşnakların savaşında birçok Arnavut yer aldı ve onlara destek oldu. Türkiye her ne kadar coğrafi olarak uzakta olsa ve bölgede yaşanan sorunlara dair ciddi adımlar atamasa da Balkanlardaki Müslümanlara her zaman destek verdi.

Bosna'daki savaşın bitmesinin ardından, geçen dört yıl sonunda, Arnavutlar da Boşnakların yaşadığı sorunun aynısıyla karşı karşıya kaldılar. 1998'de Kosova'da savaşın başlamasıyla bir kez daha Balkan Müslümanları savaş, ekonomik kriz vb. sorunlara gömüldüler.

Bu noktada şunu ifade etmek gerekir ki, Avrupa tarafından bu iki ülkenin desteklenmemesinin ve

tanınmamasının altındaki en önemli sebep dindir; yani İslam'dır. BM ve Avrupa çevrelerinde hâkim olan görüşe göre; bu iki halkın desteklenmesi Osmanlı'nın dağılmasından sonra Avrupa'da ilk defa İslam devletlerinin kurulması anlamına gelecekti. Ancak bugün, bölgede yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen, özellikle Arnavutlar açısından Avrupa Birliği'nde bu düşünce yıkıldı. Kosova, nihayetinde bağımsızlığına kavuştu ve bağımsız bir devlet oldu. Öte yandan Arnavutluk da Avrupa'ya entegrasyona yaklaşmaktadır. Bununla birlikte Bosna meselesi hâlâ askıdadır; Dayton Anlaşması'nın getirdiği yükümlülükler ağır işlemekte, Hırvatlar ve Sırp, yeni kurulan Bosna'nın dağılması için planlar yapmaya devam etmektedirler.

Bugün ne yapabiliriz?

Balkanlarda çoğunluğu oluşturan bu iki Müslüman halkın (Arnavut ve Boşnak) yaşadıkları, Balkanlarda yaşayan diğer Müslümanların yaşadıklarının aynısıdır. Bu bağlamda, Allah'ın yardımıyla ve dünyadaki Müslümanların, özellikle Türk halkının desteğiyle bugün bütün engellere rağmen Balkan Müslümanları kendi bağımsız ülkelerine sahip olmuşlarsa haklı bir gururla kendi kültürel, dinî, manevi ve siyasi ilişkilerini sürdürebilirler.

Balkan Müslümanları ne yapmalıdır?

- Arnavutluk-Kosova-Bosna ve diğer devletler arasında bölgesel ve ülkeler arası iş birliğine gidilmelidir.
- Balkan ülkeleri arasında ekonomik iş birliği pazarının oluşturulması gerekmektedir; bu alanda Türkiye'ye önemli bir rol düşmektedir.
- NATO üyesi olan Arnavutluk ve Türkiye gibi Bosna, Kosova ve Makedonya'nın da NATO'ya üyeliği desteklenmeli ve bu konuda yardımcı olunmalıdır.

- Yukarıda zikredilen devletlerin her biri AB'ye üyelik konusunda isteklidir. Bu ise, bu ülkeler arasındaki birlik ve iş birliğinin gerçekleşeceği noktalardan bir diğeridir.

- Müslümanların yaşadığı bölgelere mali yardımın tahsis edilmesi ve yönlendirilmesi gerekmektedir. Bu noktada son yıllarda Türkiye'nin bölgeye olağanüstü büyük yardımlar yaptığını belirtmek gerekir.

Bunlar haricinde Balkan Müslümanları arasında dinî, kültürel, siyasi ve ekonomik iş birliğinin kurulması yönündeki çalışmalara ağırlık verilmelidir. Bu anlamda, Balkanlardaki Müslüman halklar arasındaki entelektüel güç birleştirilerek bir üst kuruluşun oluşturulması, STK'ların iş birliğinin artırılması, siyasi alanda birleştirici rol oynanması ve siyasi adımların atılması ile diyanet müesseseleri arasında yakınlaşmanın ciddi olarak gündeme gelmesi, ortak araştırma müesseselerinin kurulması, özellikle Balkan halkları açısından büyük önem arz eden ve bu halklar arasında kaynaşmaya vesile olacağını düşündüğümüz ortak medyaların oluşturulması vb. çalışmalar ile bu toplumlar arasında dayanışma ve iş birliği adımlarının atılması ile mevcut pek çok engel ortadan kaldırılabilir.

Yukarıda zikrettiğimiz hususlar gerçekleştiği takdirde, halklar arasındaki sorunların ortadan kalkacağını ümit ediyor ve merhum Aliya İzzetbegoviç'in hayali olan "Yeşil Kuşak"ın yeniden canlandırılmasının mümkün olacağını ve merhum bilgenin vizyonunun hayata geçeceğini düşünüyoruz.

Olsi Jazexhi

İskender Bey'in kılıcı ve Hz.İbrahim

Oliver Jens Schmitt'in İskender Bey monografisinin çevrilmesi hem medyada hem de birçok internet forumunda İskender Bey hakkında tartışmalara yol açtı. Kitabın tercümanı Ardian Klosi'ye yönelik tepkiler, kitabı okumayı gerektirmeden, herkesin tartışmalara katılmasına sebep oldu.

İskender Bey

İskender Bey hakkında Arnavutluk'taki tartışmalar eskidir. Arnavut milleti kavramı olarak ne kadar eskiyse, tartışmalar da o kadar eskidir. Bir asır önce de Arnavutlar, bugün olduğu gibi, İskender Bey'in Arnavutların kahramanı olup olmadığını tartışıyorlardı. Örneğin, Ocak 1908'de Lap Martallozi adında birisi Sofya'nın "Drita" gazetesinde; insanların Arnavutluk'ta 'mektep'e gittiğini, Türk padişahlarının kutsal ve İskender Bey'in asil bir haydut olduğunu; bir imamın "Arnavutların asil

Araplar olduklarını ve 1300 yıl evvel halife Ömer zamanında Balkanlara geldiklerini söylediğini" yazıyordu. Yine Lap Martallozi, Yunan okullarında eski tarihin Büyük Adamlarının (Filip, Büyük İskender, Batlameu, Priua gibi) Yunan ve Hristiyan olduklarının öğretildiğini söylüyordu. (Lap Martallozi, Özgürlük ve seçim , Drita, Ocak 1908)

Ancak İskender Bey sorunu Osmanlı İmparatorluğu'nda Arnavutça konuşulan nüfusun yaygın olduğu vilayetlerde yaşanıyordu. 1908 yılından 1912'ye kadar bu vilayetlerde yaşayan binlerce Arnavut, kavim üzerine kurulu "Arnavut olmak" ve İskender Bey'in bir efsane olduğu fikrini reddetti. Clayer dediği gibi, 'Batılı bilimadamları 19. yüzyılda Arnavutları keşfetti" ve Arnavutluk devleti kurulduktan sonra da Batılı bilim adamlarının getirdikleri İskender Bey sorunu kuşaktan kuşağa aktarıldı.

Enis Sulstarova da "İskender Bey efsanesi sorgulanmalı mı?" isimli yazısında bunu ifade ederek, "... İskender Bey efsanesinin yaratılması yüz yıl önce oldu. Arnavutluk'un bir devlet olması için böyle bir efsaneye ihtiyaç vardı ve İskender Bey bunun için idealdi. İskender Bey'in zamanı Arnavutlara ortaçağ devletini hatırlatıyordu. İskender Bey Osmanlı Devletine karşı savaştı; 'Avrupa'nın koruyucusu' gibi bir İskender Bey efsanesi Avrupa'nın merkezlerinde Arnavut devletinin hakları için aranabilir hale geldi. Bir şekilde devlet İskender Bey'in yeniden doğuş efsanesini Avrupalı yeniden doğuş yazarlarından aldı." diyordu (Shqip Gazetesi, 8 Aralık, 2008).

İskender Bey hakkında daha açık ve daha açıklayıcı olan Fatos Lubonja, "Özgür olmak için bilgili ol" isimli makalesinde Nathalie Clayer'in yeni kitabından aktarma yaparak onun Shpuza ve Pogorice bölgesinde bir Arnavut – Slav savaşçıyken Avusturya-Macaristan güçleri tarafından Adriyatik denizi kenarlarında yavaş yavaş

Arnavut halkının kahramanına dönüştürüldüğünü anlatır (Korrieri, 30 Kasım 2008). Birçok araştırmacı tarafından (Fatos Lubonja, Nathalie Clayer, Hysamedin Feraj, Egin Ceka vs) söylendiği gibi İskender Bey efsanesi değişik gruplar tarafından değişik amaçlarla kullanılmıştır. Önce bir Hristiyan savaşçısı, sonra Naim Frasheri tarafından bir Bektaşilik sembolü, milliyetçiler tarafından Türk karşıtı duyguları oluşturmak için bir araç, komünistler tarafından değişik kabuklar giydirilerek Enverizmin bir elemanı olarak kullanılmış ve sonunda, Güneydoğu Avrupa'da komünizmin düşüşüyle, Kosova ve Makedonya'da milliyetçilik hareketinin bir sembolü olarak kullanılmaya başlanmıştır. Abdi Baleta'nın da fark ettiği gibi, son zamanlarda bu efsanenin Arnavut milliyetçiliği tarafından kullanılabilmesi için İskender Bey'in heykelleri Priştine'ye, Üsküp'e, Diber'e doğru yön değiştirirken, Katolik kilisesi, İskender Bey'i genellikle Katoliklik merkezli bir üçlemenin bir parçası olarak kullandı.

İskender Bey – Üsküp

İsmail Kadare, Rahibe Teresa, ve İskender Bey'in kendileri satılan birer ulusal sembol oldular. "Katoliklik Temelinde

Kutsal Üçlü"nü oluşturan kişiler: İskender Bey, babası için değil, Papa için bir savaşçı; Rahibe Teresa, Arnavutlar için tek manevi kaynak ve Kadare; Katolikliğe dönüş için kültürel ilhamın bir parçası. Baleta'ya göre, Kadare, kişisel nedenlerle İskender Bey mitine olan tepkiye karşı keskin bir karşı tepki gösterir çünkü o, büyük üçlünün bir parçası olmak ister. Zaten komünizm zamandan beri Gjirrokasterli "üç büyük", Enver Hoca, Eqerem Çabej, İsmail Kadare, devlet inancı ve gücü sadece Gjirrokaster'dan gelir düşüncesini yürütmeye çalışıyorlardı (Enver, siyasi gücün; Çabej bilimsel gücün ve Kadare de yaratıcı gücün sembolü olarak kullanıldı.). " (Abdi Baleta, Forum Çameria, 23 Kasım 2008)

İsmail Kadare ve Enver Hoxha

İskender Bey efsanesi hakkındaki tartışmaya yönelik tepkilerden yola çıkarak İskender Bey'in hem yerel olarak hem de gerçekte nasıl biri olduğunu görmeye çalışıp İskender Bey'i efsanesinden veya tarihinden ayırmaya çalışanlar arasında çok büyük sorunlar ortaya çıkıyor.

Aklıma 1998'de Hysamedin Feraj'in "Arnavut politik zekasının eskizi" isimli kitabına yapılandan başlayarak bugün Klosi'ye ya da Lubonja'ya bazı gazete e internet sitelerinde "Arnavutların milli kahramanı İskender Bey'e niçin saldırılıyor" başlığı altında yöneltilen saldırılar geliyor. Bu saldırılar değişik başlıklar altında olsa da, [(Agim Isakut, Artan Lames, Luan Ramës, Edlira Gjonit, "Tirana Observer" 19 Kasım 2008) ya da "İskender Bey, bir devdir", ("Standard" 15

Kasım 2008); "Balaban Paşalar neden tekrar hayata dönmekteler?" (Fahri Balliu "55" 18 Kasım 2008)] İskender Bey efsanesine inananları bu efsaneye bilimsel şüphecilikle yaklaşanlardan ayırıyor. Bu yaklaşımda en uç tepkiler Shekulli gazetesinde yazan Mira Meksi'den -"bu efsaneyi aşağılamak isteyen vatan hainidir" (Mira Meksi, Shekulli, 18 Kasım 2008)- ve tabii İsmail Kadare'den -"Arnavut milletinin hain bölümüdür" (Shekulli, 18 Kasım 2008)- geliyor. Cavit Shala'nın yazıları okuyan birisi "Hain", "tehlikeli" ve "Vatanın güvenliği" kelimelerinin ciddiyetini anlar zira yazara göre Müslüman olmayan bir grup müminleri "vurmak" istemektedir. Çünkü onlar vatanın ilan ettiği bayramlara ve vatani sembollere inanmıyorlardı (Revista Urtesia, Ekim 2008).

Ancak Renannin dediği gibi " bir ulusun oluşturulmasında unutmak veya tarihi hata önemli bir faktördür" (Ulusal, Oxford University Press, 1996) İskender Bey üzerinde tartışmalar bize Arnavutlar olarak bu dersi öğretmekte. Yani ulusu unutmaya da yanlış aktarı üzerine inşa etmek milliyetçiliğin bir parçasıdır.

Sulstarova'nın da kabul ettiği, tarihin efsaneler (mitler) üzerine inşa edildiği bu unsurdur. Ama Lubonja'nın tersine Sulstarova, "Arnavutluk'ta modern kimliği birleştirecek olan unsur büyük medeni anlayış değil din veya etnik anlayış üzerine kurulacak bir yapıdır. Müslüman Arnavutları Hristiyan yapmak için kullanılan 'Hristiyanlık Şampiyonu' bir İskender Bey efsanesi başka bir yerde Yunan olarak, bir başka yerde ise 'Vorio – Epir kurtuluş miti'ni ayakta tutmak için kullanılır. Bunlara tepki göstermek gerekir. Öyleyse bu bilgi bizi özgür kılmıyor sadece komşuların iştahını kabartıyor ve sonuç itibarıyla 'Arnavut' bir toplumun var olması için İskender Bey'in sembolüne ihtiyaç vardır." demektedir.

Ben modern toplumun oluşturulmasında efsanelerin gücünün kullanıldığı tezine katılıyorum ama öte yandan ulaşmış olduğu sonuca katılmıyorum. Onun sonucu yanlıştır. Bu sonuçla o, sadece bilimsel açıdan ispat edilmemiş bir hipotez inşa etmekte kalmıyor, Ardian Vehbiu'nun "Arnavutluk tarihi, efsanevi olsa da, çocuklara modern bir vatandaş kimliği vermektedir" fikrine destek veriyor (Shekulli, 18 Kasım 2008). Lubonja ise "Bir buçuk asırdır milliyetçilerin, komünistlerin ve totaliter rejimlerin yaptığı gibi çocuklarımızın milliyetçi duyguları beslenerek medeni kimlik inşa edilebilir mi? Eğer biz çocuklarımıza yalan anlatırsak onlar da yalanla devam ederler. Halbuki yalan üzerine hiç bir şey inşa edilmez" demektedir. ("Özgür olmak için bilgili ol ", Korrieri, 30. 11. 2008)

İskender Bey efsanesine itirazlar yüzyıllardır devam etmektedir. Öyleyse Arnavut olmak için illaki o efsaneye inanmak gerekmez. Bu da gösteriyor ki, sürekli bu efsaneyi empoze etmek isteyen Arnavut sosyetesini ve özellikle onun entelektüel sınıfı Hobsbaun'un dediği gibi "kısa 20. yüzyılın" milliyetçilik uğruna vahşetlerin işlendiği o korkunç dönemini hala atlatamamıştır.

Xhavit Shala'nın dediği gibi Atatürk ideolojisinin Ermenilere, Kürtlere ya da Türkiye'deki diğer gruplara kabul ettirilmesi ya da Kuran'ın anlattığı Hz. İbrahim'in putlara karşı hikayesi, ki o Ur şehrinde yaşamış ve örneklerinde olduğu gibi İskender Bey efsanesini onu kabul etmek istemeyen toplum bölümlerine kabul ettirmeye çalışmak burada da başka ülkelerde olduğu gibi kimlik krizine yol açabilir.

İşkodra şehrinin Müslüman nüfusunun 2006'da, Rahibe Tereza heykelinin şehirlerine yerleştirilmesini istememesi ya da Üsküp'te İskender Bey'in heykeline Makedon nüfustan gelen tepki veya Belediye Başkanı Bollano'nun İskender Bey'in Yunan olduğunu söylemesi gösterir ki, Balkanlarda hala 20. yüzyıla ait etnik-din çatışması devam etmekte. Burada Miloseviç'in Çar Lazar efsanesini ve ayrıca Kosova Savaşı'nı kullanması Sırp milliyetçiliğini canlandırıp Arnavutlara baskıya ve Yugoslavya'da savaşa neden oldu. Her ne kadar Brubaker modern devletin işleyişini sağlayan uygulama kategori olarak 'ulus' görünümlü bir birliktir dese de, benim görüşüm Fransız cumhuriyetçi modeli ve fikrinden kopyalanmış Arnavut 'ulus' fikri bir aldanmaydı. Kadare, komünizm yıllarında, 'Arnavutların ve İskender Bey'in kılıcı düzdü. Çünkü Arnavutlar iyi insanlardı' ve aynı zamanda, 'Türklerin kılıcı düz değildi eğik bir şekli vardı çünkü onlar kötü insanlardı' efsanesini ortaya koydu (Lubonya'dan). Bu tamamen kişisel genellemeye varan bir sonuçtur. Sosyalist insanı İskender Bey merkezli olarak yaratmaları, Enver Hoca'yı peygamber gibi ve Kadare'yi vatanın entelektüel babası olarak kabul etmeleri yüzünden bugün Arnavutluk kültürel ve dini açıdan çok daha fakir bir ülkedir.

Komünizmin düşürülmesi ve milliyetçi-solcu ideolojinin zayıflamasıyla Arnavutluk'un Arnavutları artık eskinin birçok efsanesinden kurtulmuş durumda.

Bence İskender Bey hakkındaki gerçeklerin anlatılması çok büyük bir sorun değildir çünkü Umut Özkırımlı'nın da dediği gibi "Kimlikler, üzerinde çalışılan bir projedir ve tarih, ekonomi, siyasi ve sosyal duruma göre değişiklik gösterir (Umut Özkırımlı ve Steven Grosby, Nations and Nationalism, 2007).

İşkodra

Efsanevi kahramanları Sultan AbdulHamit, Esat Pasha, Haxhi Qamil, Lenin, Stalin ya da başka biri olsa da Arnavutlar hep Arnavut olacaktı. Çünkü Gellner'in dediği gibi milliyetçiler ve ulus devlet başka bir mit, efsane ya da kahraman yaratacak ve onun kahramanlıklarını güzelleştirip millete sunacaklardı.

Bence, geçmiş hakkında ciddiyetle ve bilimsellikle araştırmak bugünün Arnavut elitlerin görevidir. Eğer gerçekten Avrupalı bir millet yaratmak istiyorsak, "fuhrer'siz," "kumandan'sız" ve İsa Şampiyonu olmadan, sadece medeni ve gerçekten Avrupalı değerleri oluşturmak gerekir. Bu değerler, Lubonja'nın dediği gibi efsane ve kahramanlar üzerine değil bilgi üzerine inşa edilmeli çünkü bilim bizi özgür kılacak.

Ayhan Demir

Balkanlarda misyonerlik tehlikesi

Osmanlı Devleti'nin dağılmasıyla birlikte yaşanan parçalanma ve bölünmeden Balkanlar da nasibini aldı. Nüfusunun % 75'den fazlası Müslüman olan Arnavutluk toprakları; Sırbistan, Yunanistan, Makedonya, Karadağ ve Sancak'a verildi. Sırlar ve Hırvatlar, Bosnalı Müslümanlar üzerinde hükümranlık kurmaya kalkıştılar. Bir zamanlar çoğunluk olan halklar azınlık konumuna düşürüldüler. İkinci sınıf vatandaş kabul edilen Balkan Müslümanları, sürgün, asimilasyon ve dinlerini terk etmeleri yönünde baskılara maruz kaldılar. Tehcire zorlanan Balkan Müslümanları; Sırlar, Yunanlılar, Makedonlar, Karadağlılar, Bulgarlar ve Hırvatlar tarafından ağır, sürekli ve yoğun bir şekilde baskı ve işkencelere maruz bırakıldılar.

İkinci Cihan Harbi'nin sonunda Yugoslavya ve Arnavutluk'ta tesis edilen komünist rejimler, Balkan Müslümanları için din özgürlüğünün ortadan kaldırıldığı, yeni bir zulüm ve soykırım döneminin başlangıcı anlamına geliyordu. Yıllar sonra Varşova Paktı'nın dağılması, Doğu Avrupa ülkelerindeki sosyalist sistemin çökmesi ve Soğuk Savaşta sona gelmesi, her ne kadar Balkan Müslümanlarını sevdirse de bu yeni durum, özellikle Kosova ve Bosnalı Müslümanların en ağır bedeli ödeyecekleri kanlı bir sürecin başlangıcından başka bir şey değildi.

Sırların, Bosna ve ardından Kosova'da akıttıkları kan ve işledikleri suçlar, uluslararası güçlerin bu ülke topraklarında konuşlanması ile önledi. 1996 yılında çok uluslu Bosna-Hersek NATO İstikrar Gücü (SFOR) Bosna-Hersek'te ve 1999 yılında Kosova Barış Gücü (KFOR) Kosova'da uluslararası yönetimler kurdu. Ancak bu yabancı güçler Bosna ve Kosova'ya girdiklerinde pek çok misyoner örgütü de beraberlerinde getirdiler.

Bosna ve Kosova'daki Sırp vahşeti sona erdiğinde, geriye ekonomi ve alt yapısı mahvolmuş Avrupa'nın en yoksul iki ülkesi kaldı. Bu durum geniş imkânları ve muazzam parasal kaynakları arkasına alan misyonerler için çok rahat faaliyet yürütme fırsatı demektir.

Kırk yıla yakın bir süre Enver Hoca'nın yönettiği Arnavutluk, otuz üç yıl boyunca Todor Jivkov'un iktidarda kaldığı Bulgaristan ve otuz beş yıl boyunca Tito'nun idare ettiği Yugoslavya Cumhuriyetine bağlı ülkelerde de durum bundan farklı değildi. Müslüman halklara yönelik isim değiştirme, ana dilde konuşma, kıyafet, ibadet etme, eğitim kurumu açma yasağı uygulanan Arnavutluk, Bulgaristan ve Yugoslavya'daki Müslümanların içinde bulunduğu maddi ve manevi sıkıntılar, misyoner örgütlerin, bu ülkelerdeki faaliyetlerinde büyük rahatlık sağlıyordu. Büyük çoğunluğu yerli ve uluslararası kurumlardan destek gören bu misyoner örgütleri, özellikle 11 Eylül olaylarının

meydana getirdiği ortamdan da istifade ederek, faaliyetlerini tüm hızıyla sürdürmektedir. Kendilerini "ilahi olana çağırınlar" olarak gören misyo-ner örgütlenmeler, Müslüman toplumları Hıristiyanlaştırmak için, savaş ve doğal afet gibi olağandışı halleri en uygun fırsatlar olarak görmekte-dirler. Ayrıca örgüt ve ayinlerini daha çekici kılmak için, para, kadın ve alkol vasıtasıyla gençleri yozlaştırmakta ve ahlaki bir bozulmaya neden olmaktadır. Eğer bu yöntemlerin hiçbirinde başarılı olamıyorlarsa, akıl ve gönülleri İslam hakkında kuşkularla doldurmaya yönelmektedirler.

Misyoner örgütler, amaçlarını gerçekleştirmek için; uzun vadeli insani yardım, yabancı dil ve bilgisayar kursları, piknik ve gezileri, yurt dışında okumak için öğren-cilere burs verilmesi, yurt dışında iş imkânları sağlanması ve vatandaşlık verilmesi gibi vaatlerde bulunmaktadır. Yoksul Müslüman ailelere maddi yardımda bulunmak, doktor ve hemşireler vasıtasıyla Hıristiyanlığı yaymaya çalışmak misyonerlerin en sık başvurduğu yöntemlerdendir.

Arnavutluk

1991 yılından sonra sınırlarını Batılı ülkelere açan Arnavutluk, Protestan, Mormon, Yehova Şahitleri, Evanjelist, Kalvinist, Adventist, Tele-evanjelist, Kadıyanist ve Bahaîlerin akımına uğradı. Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın Arnavutluk'ta din özgürlüğü hakkında 2006 yılında hazırladığı bir rapora göre, bu ülkede 3,6 milyon kişi, 245 kurum, grup, vakıf ve dini örgüt bulunmaktadır. Tiran Adliyesi'ne kayıtlı bu 245 kurumdan 34'ü Müslümanların, 189'u ise Hıristiyanlarıdır. Misyoner örgütlerin ilk sırasında Amerikalılar yer alırken, diğerleri ise Batı Avrupalı ve Ortadoğulardan oluşturmaktadır. Aynı rapora göre, 2004 yılın-da, Devlet Din İşleri Komitesi tarafından 1084 yabancı misyonere oturma izni verildi.

Katoliklerin Arnavutları dinlerinden döndürmek amacıyla gerçekleştirdikleri sayısız faaliyet arasında en önemlileri; Tiran'ın merkezine büyük bir Katolik katedrali dikmeleri, bir Katolik üniversitesi, çok sayıda enstitü, gazete, radyo ve hatta bir de siyasi parti kurmuş olmalarıdır. Arnavutluk'taki Ortodoks Kilisesi de kar amaçlı olmayan kilise hastaneleri, devlet okulları, basın-yayın kuruluşları ve çeşitli şirketleri işletmektedirler.

Müslüman Çingene-leri çalışma alanı olarak almış bulunan Adventist tarikatının başış kampanyası

Osmanlı'nın muhkem noktalarından olan İşkodra şehrindeki, İşkodra kalesinde yer alan Sultan Fatih Camii'nin kiliseye çevrilmesi, 'Arnavut milli sembolü' olarak gösterilmeye çalışılan Rahibe Teresa heykelinin İşkodra girişindeki meydana dikilmesi gibi girişimler ülkedeki misyonerlerin desteğiyle yapılmaktadır. Altı yüzyıllık İslam tarihinin ardından Arnavutluk'u Hıristiyanlaştırma çabaları 2002 yılında zirveye ulaşmış gibi görünüyor. Öyle ki, Arnavutluk'taki bir havaalanına Rahibe Teresa'nın adı verildi. Başkent Tiran'ın en büyük bulvarı, en büyük hastanesi ve ülkedeki birçok sokak yine bu isimle anılıyor.

Kosova

Kosova, insani yardım maskesine bürünen batılı misyonerlerin hedefi haline gelmiş durumda. Yedi yüzden fazla Batılı kuruluş bölgede açık ya da gizli misyonerlik faaliyeti yürütmektedir. Birleşmiş Milletler Kosova Misyonu İdaresi raporunda bile,

Kosova'da 71 misyoner kuruluş yer aldığı ve bunların çoğunluğunun Kuzey Amerika ve İngiltere'den gelen Protestan gruplardan oluştuğu açıkça belirtiliyor. Balkanlar'da ilk kez 1991'de faaliyete başlayan Cross World bugün Kosova'nın farklı şehirlerinde spor salonlarına, eğitim odalarına, ofislere ve bilgisayar kurslarına sahip. Aynı şekilde Kosova'da faaliyet gösteren World English Institute (WEI) adlı bir İngilizce kursu halka dağıttığı broşüre İncil'den ayetlerle başlıyor ve gençleri Amerikalı, İngiliz ve Kanadalı öğretmenler nezaretinde İncil'den derslerin verildiği kursa davet ediyor.

Sosyal yardım kuruluşları, hastaneler, okullar, dil merkezleri, yetimhaneler gibi bilindik misyonerlik yöntemlerinin yanı sıra; ABD'nin ülkenin siyasetindeki belirleyici rolü, Kosova'yı misyonerler için çok daha kolay bir av haline getiriyor. Öyle ki, binlerce Kosovalı 4 Temmuz'da Amerika'nın bağımsızlık sevincini, 11 Eylül'de de yasını paylaşmak için şehir ve köylerde sokaklara dökülüyor. "Gökte tanrı, yerde Amerika" deyişi Kosovalılar arasında oldukça yaygın.

Kosova'da Müslümanların Katolikliğe geçişi için düzenlenen bir vaftiz töreni

Aslına bakarsanız Kosova'daki misyonerler uzun zamandır bu ülkede faaliyet gösteriyor. Dünyanın her yerinden gelen misyonerler, % 90 oranında Müslüman olan Kosova'yı ev ev, kapı kapı dolaşarak Hıristiyanlıkla alakalı el ilanları ve broşürler dağıtıyorlar. Öyle ki, Kosova'da,

misyonerlerin, kapısını çalmadığı evin kalmadığı, hatta ülkenin ikinci kez baştan aşağı taranmakta olduğu söylenmektedir.

Ülkede Katolikleri temsil eden iki siyasi partinin yanı sıra pek çok Katolik kilisesi ve okulu bulunuyor. Yine Katolik piskoposluğunun merkezinin Priştine'den, Kosova'nın siyasi ve sosyal hayatının merkezi olan, başkent Prizren'e taşınacak olması önemli bir gelişmedir. Kosova'da Katoliklerin kutladığı dini günler resmi tatil olarak kabul ediliyor. Arnavutluk'ta olduğu gibi Kosova'da da, Rahibe Teresa 'milli sembol' olarak gösteriliyor. Ayrıca komünistler tarafından 1954'te yıkılan tarihi Yunus Efendi Camii'nin yeniden inşa edileceği yere 15. yüzyılda Osmanlılara karşı verdiği mücadeleyle o dönemde Papa'nın takdirini kazanmış olan İskender Bey'in devasa heykeli bulunuyor.

Bulgaristan

Bulgaristan'daki Ortodoksların misyonerlik faaliyetlerinde Boyan Sariev adlı papaz ön plana çıkmaktadır. Aslen Müslüman Pomak bir ailede doğmuş olan Sariev, 1985 yılında polis okulunu bitirmiş ve Bulgar istihbaratı adına din adamı olarak çalışmaya başlamış.

Kırcali'de ikamet eden ve "Sveti Yoan Predteça" Hıristiyanlık ve Gelişim Hareketi'nin başkanlığını yapan Boyan Sariev, Müslüman Türk ve Pomaklar arasında faaliyet gösteriyor. Sariev, Kırcali'nin İvaylovgrad, Krumovgrad, Egrek, Avren, Kirkovo gibi Pomak kasaba ve köylerinde; Smolyan'ın Nedelino, Zlatograd, Startsevo gibi Pomak kasaba ve köylerinde Müslümanları Hıristiyanlaştırma çalışmaları yürütüyor. Çalışmalarını sosyal yardımlarla destekleyen Sariev, zaman zaman büyük para yardımlarında bulunarak Müslümanlığı unutan kimseleri etrafına toplamaya çalışmaktadır. Ayrıca yetimhanelerde bulunan Müslüman çocuklarını da vaftiz etmek suretiyle kazanmaya çalışmaktadır. Özellikle

Haskovo ve Kırçali bölgelerindeki yetimhanelerle yakından ilgilenmektedir. Bölgeden edinilen bazı bilgilere göre Sariev, 15 kadar Pomak asıllı Müslüman'ı Hıristiyan ilahiyat fakültelerinde okutmaktadır. Yine Sariev'in öncülüğünde, hiçbir Hıristiyan'ın yaşamadığı Müslüman köylerine kiliseler yapılmakta ve belediye ve devlet desteği ile ismini saydığımız kasaba ve köylerde cami yapılmasına mani olmak için çalışılmaktadır. Boyan Sariev, yürüttüğü misyonerlik faaliyetleri için Bulgar istihbaratından büyük destek almaktadır.

Bulgaristan'da özellikle Protestan Hıristiyanların (Evangelist, Metodist, Yehova Şahitleri) faaliyetleri çok güçlüdür. Protestanlar, çalışmalarını daha çok bir milyon civarında oldukları tahmin edilen Müslüman Romanlar arasında yürütüyorlar. On yıl öncesine kadar büyük çoğunluğu Müslüman olan Romanlar'ın, bugün pek çoğu Hıristiyan olmuş bulunuyor. Romanlar arasındaki misyonerlik çalışmaları genellikle Almanya, İsviçre, Amerika destekli misyoner teşkilatları tarafından yürütülüyor. Buralarda faaliyet gösteren misyonerler çok zengin teşkilatlarca desteklendikleri için Romanlara yıllardır büyük gıda ve giysi yardımları yapmış ve bu yolla Müslüman Romanlar kiliselere çekmişler. Misyonerler yine Romanların yoğun olarak yaşadığı bütün şehir ve köylere kilise evler yapmaktadırlar. Ayrıca başarılı Romanları Bulgaristan'daki enstitülerinde veya yurt dışındaki okullarında eğitip daha sonra rahip olarak görevlendirmektedirler. Aynı zamanda yetimhaneler, hastane ve klinikler yaparak buralardaki Müslümanları Hıristiyanlaştırmak için çalışmaktadırlar. Bu çalışmalar sonucunda özellikle Sofya, Montana, Vidin, Vratsa, Küstendil gibi batı Bulgaristan'da yaşayan Romanlar maalesef İslamiyet'ten büyük ölçüde koparılmış durumdadır.

Bulgaristan'daki misyonerlik faaliyetleri daha çok Smolyan, Devin, Kirkovo gibi Pomak Müslüman bölgelerinde de yürütülmektedir. Misyonerler son birkaç yıldır Türk köylerinde kaset ve kitap dağıtma, film seyrettirme gibi birtakım çalışmalar yapsalar da ancak bugün için çok fazla etkili olamıyorlar.

Misyonerlerin, birçok Müslüman coğrafya gibi, Balkanları mesken tuttuğu açık bir şekilde görüldüğüne göre, bu durumda yapılması gereken öncelikle Balkan Müslümanları arasında dini, kültürel, siyasi ve ekonomik iş birliğinin kurulması yönündeki çalışmalara ağırlık vermektir. Balkan Müslümanları arasındaki güç birliğini sağlayacak üst kuruluşların oluşturulması, sivil toplum kuruluşlarının iş birliğinin artırılması, diyanet müesseseleri arasında yaklaşmanın temin edilmesi, ortak araştırma müesseselerinin tesis edilmesi son yüzyıldaki ayrılığının doğurduğu olumsuz sonuçların tamir edilmesi ve misyonerlik faaliyetlerinin boşa çıkarılması adına önemli bir adım olacaktır.

Kaynakça:
Bağımsız Kosova Hristiyanlaşıyor mu,
Düşünce Gündem, Zeynep Özbek
Misyonerlerin hedefi Hıristiyan Kosova,
Düşünce Gündem, Murat Yılmaz
Balkan Sempozyumu, IHH, Ekim 2008

Milli Gazete

Faik Miftari

PËRDORIMI I ALFABETËVE

Në rruzullin tokësor jetojnë me qindra e mijëra popuj, kombe, grupe etnike e fise të ndryshme të cilët flasin me qindra e mijëra gjuhë, por për shkrim e lexim përdorin alfabetë të njëjta apo të përafërta. Sot në botë, janë në përdorim 40 alfabetë, prej të cilëve më të përhapur dhe më të njohur janë alfabeti latin, alfabeti kinez, alfabeti arab, alfabeti cirilik dhe alfabeti hebraik.

Alfabeti latin është më i njohuri dhe më i përhapuri në botë, të cilët e përdorin popujt e ndryshëm anekënd botës. Popujt e shumtë të botës që e përdorin alfabetin latin e kanë trashëguar nga romakët e vjetër. Alfabeti latin është zhvilluar nga alfabeti i vjetër grek, i cili i ka rrënjët tek alfabeti fenikas. Ka shtrirje në të gjitha kontinentet, me të madhe përdoret në Europë, Amerikë Veriore e Latine, Australi, e më pak në Azi dhe Afrikë. Është në përdorim zyrtar në vendet e zhvilluara ekonomike si p.sh. në SH.B.A., Kanada, Britani e Madhe, Gjermani, Francë, Itali e kështu me rrallë. Alfabeti latin në përdorim dallon prej popullit në popull në nuanca të caktuara, në ndonjë zanore apo bashkëtingëllore.

Alfabeti kinez është i përhapur dhe në përdorim zyrtar vetëm në kontinentin e Azisë, por me numër më të madh të përqindjes së përdorimit të njerëzve në

rruzullin tokësor. Kryesisht përdoret në Kinë, Japoni, Kore Veriore, Kore Jugore, Vietnam.

Alfabeti kinez është në përdorim në Kinë 3200 vjet, që nga koha e dinastisë së Shangut, alfabeti kinez karakterizohet me numrin e madh të shenjave, ka mbi 10.000 shenja, por më së shumti përdoren afro 3000 sosh dhe se në vend shkronjave janë shenjat dhe se çdo shenjë paraqet një term të caktuar.

Alfabeti arab është i përhapur kryesisht në botën arabe dhe myslimane, është zhvilluar nga alfabet nabatej në ndikim të pjesërisht të alfabetit të vjetër sirian. Shkruhet nga e djathta në të majtë, dhe ka formë të ndryshme kur shkronjat gjenden në fillim, në mes apo në fund të fjalës. Ka përdorim kryesisht në kontinentin e Azisë dhe Afrikës, ka qenë i përhapur edhe në një pjesë të Europës, në Ballkan, në fillim të shekullit XX, dhe kryesisht përdoret nga turqit, shqiptarët dhe boshnjakët, gjer te zëvendësimi i alfabetit arab me alfabetin latin, që nisi në vitin 1908 me vendimin në Kongresin e Manastirit për zëvendësimin e alfabetit arab me alfabetin latin tek shqiptarët, me ç'rast aplikim zyrtar gjeti në Shqipëri nga vitet njëzeta të shekullit të kaluar, ndërsa në trojet tjera etnike shqiptare të okupuara nga serbët, si në Kosovë, Maqedoni, Serbi e Mal të Zi, nuk u lejua përdorimi zyrtar i gjuhës shqipe dhe alfabetit latin, por u imponua si gjuhë zyrtare gjuha serbe dhe alfabeti cirilik.

Tek në vitin 1941 me ardhjen e mësuesve nga Shqipëria dhe hapjen e shkollave shqipe në Kosovë dhe në trojet tjera shqiptare filloi mësimi dhe përdorimi i alfabetit latin.

Në Bosnjë e Hercegovinë, u zyrtarizua alfabeti latin, krahas alfabetit cirilikë në

vitin 1918, me rastin e themelimit të mbretërisë së serbëve, kroatëve dhe sllovenëve apo e ashtuquajtura Mbretëria SKS-së.

Në Turqi zëvendësimi i alfabetit arab me alfabetin latin u bë vitin 1928 me reformat e gjithanshme të ndërmarra nga themeluesi i shtetit të sapokrijuar të Turqisë Mustafa Ataturku. Ky gjenocid kulturor i ndërmor kundër këtyre tre popujve autokton të Ballkanit, turqve, shqiptarëve dhe boshnjakëve, la pasoja fatale afatgjate, ashtu që brenda natës mbetën analfabet, pa shkrim e lexim, këta tre popuj, të cilët me qindra vitesh kanë përdorur alfabetin arab. Kjo i bie njëjtë, tani, në kohën e sotshme dikujt ti bie ndërmend prapë, të bëjë zëvendësimin e alfabetit latin të tanishëm p.sh. me alfabetin kinez.

Librat, bibliotekat, arkivat të tëra me alfabet arab të grumbulluara me qindra vite u zhdukën apo u eliminuan nga përdorimi i tyre, edhe ato shkrime dhe libra të mbetura në arkiva, tani, kanë mbetur të papërdorura, pasi vetëm një numër vogël i ekspertëve të tanishëm mund të hulumtojnë dhe deshifrojnë këto shkrime, dokumente, libra të ndryshëm të cilët kanë pasqyruar historinë qindravjeçare të këtyre 3 popujve autokton të Ballkanit, turqve, shqiptarëve dhe boshnjakëve.

Sa për krahasim, të cekim, se në vitin 1911 Perandoria e atëhershme Osmane dhe Perandoria Japoneze kanë qenë përafërsisht në të njëjtën stad të zhvillimit ekonomik, politik, ushtarak, kulturor, e tani, pas një shekulli, është dallim i madh në mes tyre, e sidomos në zhvillimin ekonomik e industrial. Japonia renditet në krye të shteteve më të zhvilluara ekonomike të botës, por e cila ka ruajtur me plot fanatizëm alfabetin e saj tradicional, i cili nuk i ka penguar fare në zhvillimin e saj, e i cili është në përdorim zyrtar që nga koha e lashtë e gjer në ditët e sotshme, kundruall Turqisë, e cila tek tani është duke përjetuar një zhvillim të hovshëm ekonomik, e si pasojë e ngecjes përveç

tjerash, ka qenë edhe zëvendësimi i alfabetit arab me alfabetin latin në vitin 1928, një nga reformat e shumta të ndërmarra në shtetin e ri turk. Poashtu e njëjta gjë ka ndodhur me popujt mysliman të okupuar nga rusët me kohë gjatë historisë, që për dallim nga alfabeti latin, atyre i është imponuar alfabeti cirilik në përdorim zyrtar, ashtu që edhe në ditët e sotshme në Federatën Ruse, popujt ndryshëm mysliman e përdorin alfabetin cirilik, e njashtu edhe në shtetet e sapokrijuara pas shpërbërjes së Bashkimit Sovjetik në vitin 1991, si në Azerbajxhan, Kazakistan, Uzbekistan, Tyrkmenistan, Taxhikistan, Kirgistan, është në përdorim zyrtar alfabeti cirilik. Alfabeti arab edhe pse në shikim të parë, duket i vështirë, është i lehtë për shkrim e lexim, e sidomos është i njohur bukurshkrimi arab apo kaligrafia arabe e cila është e vetmja dhe e veçantë në rruzullin tokësor.

Alfabeti cirilik është i përhapur kryesisht në Azi dhe një pjesë të Europës, kryesisht te popujt sllav të rritit ortodoks. Në përdorim zyrtar është në Federatën Ruse, Bjellorusi, Ukrainë, Bullgari, Serbi, Maqedoni. Vëllezërit Kirili dhe Metodi janë themeluesit të alfabetit cirilik, i cili bazohet në alfabetin e vjetër grek. Për dallim nga alfabeti latin shkronjat e alfabetit cirilik janë më të theksuara. Poashtu përdoret edhe në shtetet myslimane të sapokrijuara pas shpërbërjes së Bashkimit Sovjetik.

Alfabeti hebraik është i përafërt me alfabetin arab, daton nga shekulli III para epokës së re dhe se rrënjët i ka nga alfabeti arameik, të cilën hebrenjtë e përdornin që nga shekulli VI para epokës së re. Alfabeti hebraik shkruhet nga e djathta në të majtë, njëjtë sikurse alfabeti arab. Është në përdorim zyrtar vetëm në Izrael, ndërsa e mësojnë edhe hebrenj anekënd nëpër botë, e ruajnë me një fanatizëm të rrallë, dhe se përdorimi i tij asgjë nuk i ka penguar hebrenj në zhvillimin e tyre si në fushën ekonomike, politike, ushtarake të shtetit izraelit të sotshëm.

Adil Seyman

BALKANLAR'DA ALEVİ BEKTAŞİLİK

Yüksek Lisans Tezi (I. Bölüm)

GİRİŞ

Türklerin Müslüman olmaları İslam ve Türk tarihi bakımından önemli sonuçları beraberinde getirmiştir. Abbasi Devleti'nden sonra İslam bayrağını Selçuklu Devleti ile ellerine alan Türkler, yaptıkları fetihler ve oluşturdukları medeniyet ile İslam Dini'nin dünyanın dört bir yanına yayılmasını sağlamışlar; Anadolu'nun fethi ve burada kurulan Osmanlı Devleti ile İslam -Türk tarihinin zirvesine çıkmışlardır.

Alevilik/Bektâşilik tarihi açısından değerlendirildiğinde Türklerin İslam ile tanışmaları ve onu kabulleri önemli bir yer tuttuğundan çalışmamıza Türklerin Müslüman olmaları ile başlamayı uygun buluyoruz.

Bilindiği gibi dört halife döneminden sonra iktidarı ele geçiren Emeviler, yaptıkları fetihlerle Mâverâünnehr bölgesine geçerek, bu bölgede yasayan Türklerle komşu olmuşlardı. Aslında Müslüman Arapların doğu istikametine ilk akınları Hz. Ebubekir döneminde Hire'nin fethiyle (12/633) başlamıştı. Hz. Ömer döneminde Sasani ordusu bozguna uğratılmış, İslam ordularının İran'ın kuzey kesimlerini fethetmesiyle İslam Devleti'nin doğudaki sınırları Ceyhun nehrine kadar uzanmıştı. Takip eden yıllarda Azerbaycan, Kum, Kirman, Herat, Nisabur ve Tûs ele geçirilmiş, 36/656 yılında Merv alınarak

yapılacak seferler için üs olarak kullanılmaya başlanmıştı. Ancak Emeviler'in İslamiyet'ten çok Arap saltanatına önem vermeleri ve Mâverâünnehr bölgesinde yeni bir dinin davetçiliğini yapmaktan ziyade bir istila ordusu gibi davranmaları, bu bölgedeki Türklerin İslamiyet'i geç kabul etmelerine sebep olmuştur. Birinci Göktürk Devleti'nin yıkılmasından sonra Göktürk toprakları önce doğudan sonra da batıdan Çin istilasına uğramıştı. Batı sınırlarında oturanlar ise daha önce Merv'e kadar gelen Emevi Devleti'nin baskısıyla karşılaşmışlardı. Türkistan ve Afganistan bölgesindeki Türk Yabguları, Tigin ve Tarhanlar, Arapların ilerlemesini durdurmaya çalışmışlar, fakat kendi aralarındaki anlaşmazlıklar yüzünden zayıf düşmüşlerdi. Bu durumu fırsat bilen bölgedeki Emevi valisi Kuteybe b. Müslim önce Beyken ve Buhara'yı ardından da Semerkând ve Taşkent'i işgal etti (89/707). Bu şehirlerde ilk camilerin yapılması üzerine bir kısım Türkler İslam dinini görenek öğrenmeye başladılar.

İkinci Göktürk Devleti'nin 745'te Uygur ve Basml Türkleri tarafından yıkılması üzerine Arapların karşısında sadece Türgis Kaganı Sulu kalmıştı. Sulu, kendi komutanlarından biri tarafından öldürülünce artık Türkler doğuda ilerleyen Çin ile batıda ilerleyen Arap güçleri arasında bir çekişme konusu haline geldi. 132/749 yılında Ebu Müslim Horasanî'nin yaptığı ihtilalle Emevi Devleti'nin yıkılarak yerine Abbasi Devleti'nin kurulması Arapların Türkistan siyasetinde köklü değişikliklere yol açtı.

Abbasiiler, selefleri Emeviler'in aksine bölgede daha yumuşak bir politika izlemeye başladılar ve bu durum bölge halkının İslamlaşma sürecinde önemli bir rol oynamış oldu. Çin ordusunun Taşkent'e kadar gelerek Taşkent Beyi Bagatur Tudun'u hapsedmesi üzerine bölgedeki Araplardan yardım istemek zorunda kaldı. Türkler, Çinliler galip gelirse belki de her şeylerini kaybedeceklerini biliyorlardı. Bunun üzerine Abbasi Devleti'nden yardım istendi. Türklerin yardım çağrısı üzerine Abbasi Devleti Ziyad b. Salih kumandasında büyük bir ordu hazırladı. Abbasi ordusu ile Çin ordusu, 751 yılında Talas meydanında karşı karşıya geldi. Sayıca üstün olan Çinlilerin Abbasi ordusunu zorlamaya başlaması üzerine Karluk Beyi Araplara yardım amacıyla emrindeki Türk süvari birliklerini savaşa soktu. Bu durum karşısında zora giren Çin kuvvetleri, kaçarak savaş meydanını terk etmeye başladılar. Çin ordusunun büyük bir bozguna uğradığı Talas savaşı, Müslümanlığın Mâverâünnehr bölgesinde tutunmasını sağladığı gibi Türklerle Araplar arasında barışın tesis edilmesinde önemli bir dönüm noktası oldu.

İslam dini Talas savaşının ardından Mâveraünnehr bölgesindeki Türkler arasında oldukça hızlı bir şekilde yayılmaya başladı. Abbasiler tarafından Basra'dan getirilen pek çok aile bu bölgeye yerleştirilerek bir taraftan bu bölgede hâkimiyet sağlanmaya, diğer taraftan bölgenin İslamlaştırılmasına çalışıldı. Fethedilen yerlerdeki büyük şehirlere camiler yapılarak Türklerin İslam dinini en doğru şekilde öğrenmeleri sağlandı. Bunun yanında bu bölgede fetihlerle birlikte İslamlaşma büyük şehirlerde hızla gerçekleşirken, kırsal kesimlerde bu süreç daha yavaş ve uzun zaman içinde gerçekleşti. Şehirlerde İslam'ı kabul eden insanlar çeşitli kurumlarda dini bilgileri ve ibadetleri kaynağından öğrenme imkânı bulurken şehirden uzak kırsal kesimlerde ise dini

bilgi ve malumatlar daha ziyade sözlü bir şekilde ikinci yahut üçüncü kişilerden öğreniliyordu.

İslamiyet, Türklerin önemli bir boyu olan Oğuzlar arasında genel olarak IV/X. yüzyılın ikinci yarısından sonra yayılmaya başlamıştır. Bu dönemde İslamiyet, coğrafi olarak Harezm, Horasan, Mâverâünnehr ve Fergana bölgelerinden geçerek yayılmış ve ayrıca bu zaman süreci içinde de Orta Asya'nın çeşitli bölgelerinde yasayan Türk toplulukları arasında kabul görmüştür. VIII. yüzyıldan başlayarak bu bölgelere İslam, bir yandan çeşitli kültür düzeylerindeki tüccarlar ile İran tasavvuf mekteplerine bağlı sûfiler vasıtasıyla, diğer yandan da sınırlardaki askerler aracılığıyla ulaşmıştı. Bu dönemdeki İslamlaşma daha ziyade gruplar halindeki bir kabulden ibarettir.

Karahanlılar zamanında çok büyük sayıda Türk kitlelerinin bir anda İslam'a girmeye başlaması üzerine, hükümdar Satuk Bugra Han, devletin İslam'ı resmen kabul ettiğini ilan edip, Abdülkerim ismini aldı. Böylece Orta Asya'da Çin sınırlarına kadar bir İslamlaştırma hareketi başlamış oldu. Avrupa'daki kolları hariç tutulursa hemen hemen bütün Türk dünyası Müslüman olmaya başladı.

BİRİNCİ BÖLÜM ALEVİLİK - BEKTÂŞİLİK

I. ALEVİLİĞİN TARİHÇESİ

A. TANIM

İslam tarihinde Hz. Osman döneminde başlayan ve tüm Müslümanları derinden etkileyen siyasi karışıklıklar bilindiği gibi Hz. Ali dönemindeki Siffin ve Cemal savaşlarıyla devam etmiştir. Dört halife döneminden sonra kurulan Emevi Devleti'nin Ehlîbeyt mensuplarına ve sevenlerine karşı takip etmiş olduğu politikalar, Hz. Peygamber soyuna karşı derin bir sevgi duyulmasına sebep

olmuştur. Siyasi nedenlerle ortaya çıkan bu hürmet ve sevgi sonucunda imametin Ehlibeyt'in hakkı olduğu düşüncesi ortaya çıkmıştır. Ehlibeyt'e duyulan bu hisler zaman zaman da Ehlibeyt mensuplarının insanüstü kişiler gibi telakki edilmesine neden olmuştur. Genel anlamda Ehlibeyt taraftarlığı olarak görülen bu düşünceler, İslam literatüründe "Şia" olarak adlandırılmıştır. İran topraklarındaki mistik Fars kültürü üzerinde rahatça yayılma imkânı bulan bu yaklaşım, çevre coğrafyalardan Müslüman olan topluluklar üzerinde de derin izler oluşturmuştur.

Türkiye'deki Alevi toplulukları ile ilgili olarak tarih boyunca birbirinden farklı, fakat birbiriyle ilintili anlamlar ifade eden, Kızılbaşlık, Rafizîlik ve Bektâşilik kavramları kullanılmıştır. Bu kavramların bir kısmı bizzat Alevi topluluklarının kendileri tarafından, bir kısmı ise değişik mülahazalardan hareketle muhalifleri tarafından kullanılmıştır. Konunun daha iyi anlaşılması bakımından bu kavramlar üzerinde durmayı faydalı görüyoruz.

Ali'ye mensup, Ali'ye ait veya ona taraftar anlamlarına gelen "Alevilik", İslam tarihi literatüründe genel anlamda Hz. Ali sevgisini ve ona bağlılığı ifade etmek için kullanılmıştır. İslam siyasi tarihinde bu terim ilk defa hilafetle ilgili anlaşmazlıklar sırasında kullanılmaya başlanmıştır. Hz. Peygamber'in vefatından sonra ortaya çıkan ve Hz. Osman'ın öldürülmesinden sonra şiddetlenen hilafet münakasalarında Hz. Ali tarafını tutanlara "el-Aleviyye" veya "Şîatu Ali", bunların karşısındaki

gruplara da "el- Osmaniyye" denilmiştir. İlk dönemlerde bu kavramın, sahabenin en üstünü olarak Hz. Ali'yi kabul eden ve Hz. Peygamber'den sonra ümmetin idaresi için onun imam olması gerektiğini savunan "Şia" ile eş anlamlı kullanıldığı da olmuştur. Abbasiler döneminde Ehlibeyt'ten bazı kimseler de isimlerinin sonuna, bu aileye mensubiyeti ifadesi etmesi maksadıyla Alevi kelimesini eklemişlerdir. İlk dönem siyasi tarihi hakkında bilgi veren temel mezhepler tarihi kaynaklarında da Ehlibeyt'ten gelen kimseler için Alevi ifadesinin kullanıldığı görülür. Bugün de aynı şekilde halen İran, Yemen ve Mısır'da bir kimse Alevi olduğunu söylediğinde ona soyunun peygamberin hangi çocuğuna dayandığı sorulur. Alevi kelimesinin kullanılışı ile ilgili olarak bunlara ilaveten, silsilelerini Hz. Ali'ye dayandıran tarikatlar için de "Alevi tarikatlar" tabirinin kullanılmasını zikredebiliriz. Dolayısıyla "Alevi" kavramı; İslam tarihinin ilk dönemlerinde Hz. Muhammed'in Ehlibeyt'ine, özellikle de Hz. Ali ve soyuna derin saygı, sevgi ve yandaşlık gösteren dini ve siyasi grupların ve onun dini/tasavvufi yolunu takip edenlerin genel adı olarak kullanılmıştır denilebilir. Tarihî süreç içinde birbirinden farklı birçok zümreyi ifade etmek için kullanılan Alevi kavramı, on yüzyılda özellikle ülkemizde; inanışları ve ritüelleri birbirlerinden oldukça farklı olan ve ehl-i sünnet dışı bir kısım heterodoks toplulukları tanımlayan bir üst kavram ve kimlik olarak kullanılmaya başlanmıştır. 13 Alevi isminin bu gruplar için kullanılması oldukça yenidir. Osmanlı arşiv belgeleri ile vakayinamelerinde "Kızılbaş" ya da "Rafizî" olarak adlandırılan Anadolu'daki bir takım etnik ve sosyal/dini zümreler ile Lübnan, Suriye ve Hatay yöresinde yaşayan Nusayriler için "Alevi" ismi XX. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Bu aşamada belli bir inanç ve paradigmayı ifade eden Alevi kavramının ilk ifadesi olan Kızılbaşlık kavramını ve bu kavramın neden yerini Aleviliğe bıraktığını açıklamakta fayda görüyoruz.

Tarih boyunca Anadolu'daki Alevi toplulukları ifade etmek için kullanılan kavramların en önemlisi hiç şüphesiz "Kızılbaşlık" olmuştur. Kızılbaşlık, Aleviliğin tarihsel anlamda en eski ve özgün ismi olup, Anadolu Alevileri için en sık kullanılan ve kendileri tarafından da genel olarak benimsenen bir isimdir. Söz konusu ismin belirli bir dini ve sosyal grubu nitelemek üzere ilk defa ne zaman kullanıldığı konusunda kesin bir kayıt yoksa da ağırlık kazanan görüşe göre, bu kullanım XV. yüzyılın son çeyreğinden itibaren ortaya çıkmıştır. Safevi Devleti'nin kurucusu Sah İsmail'in babası Şeyh Haydar, Azerbaycan ve Doğu Anadolu'daki Türkmen boylarının oluşturduğu taraftar kitlesine, diğerlerinden ayırmak için her biri bir imamı temsil eden on iki dilimli kırmızı börk/serpuş giydirmiş ve bu kitleler Şeyh Haydar'dan sonra Kızılbaş olarak adlandırılmışlardır.

Bununla birlikte Kızılbaş isminin kökeni konusunda çeşitli iddialar da ortaya atılmıştır. Bu başlığın Türkler arasında Altaylı Samanlardan gelen basa kırmızı külah giyme geleneğinin bir devamı olduğu, İslamiyet ile ortadan kalkmadığı, birçok saman geleneği gibi kutsallık kazanarak İslamlaştırıldığı iddia edilmiştir. Çünkü kırmızı renge düşkünlük, İslamiyet'ten önce Orta Asya'da yaşayan bütün Türklerin ortak özelliklerinden biri idi. Ayrıca "Kızılbaş" ismine bir çeşit kutsallık kazandırmak için İslamiyet'in ilk dönemine ait bazı olayları referans gösterenler de vardır. Hz. Ali, Hayber kalesini fethettiğinde basına kırmızı sarık sardığından Kızılbaş adıyla anılmış, aynı şekilde Siffin savaşında Hz. Ali askerlerine, Muaviye askerlerinden ayırt edilebilmeleri için kırmızı sarık sardırması ve bu olaydan sonra taraftarları Kızılbaş olarak adlandırılmıştır şeklinde şeklinde bir başka yaklaşım da söz konusudur. Tarihsel veriler ışığında doğrulanma imkânı olmayan bu rivayetlerden yola çıkarak Kızılbaş isminin o dönemde siyasi bir zümre ya da belli kimseleri ifade etmek

için kullanıldığını söylemek oldukça güçtür.

Yukarıdaki tarihi gerçeklikleri ispatlanamayan iddiaları bir tarafa bırakacak olursak, X. yüzyıldan itibaren İslamiyet'i kabul etmeye başlayan bazı Türkmen grupların, bu bölgelerdeki Ehlibeyt sevgisi ile İslam'ı birbirinden ayırmadan, bu formu eski inanç ve geleneklerine uydurarak benimsemiş olduklarını söyleyebiliriz. Dolayısıyla Kızılbaş kavramını; "Eski inançlarını ve geleneklerini kendilerine has bir İslami anlayışla birleştirip sürdüren Türkmenlerin bazı Batınî - Şîfî anlayışları benimsemesiyle oluşan yapı"nın genel bir adı şeklinde tanımlamak daha doğru olacaktır.

Bektaşî türbesi – Tiran

Anadolu'daki Sünnilerle iç içe yaşayan ve resmi belgelerde Kızılbaş diye anılan zümreler, farklı bir takım inanç ve ibadetleri dolayısıyla ana bünyeden dışlanmışlardır. İleride de üzerinde duracağımız gibi bu Türkmen boyları eski dinlerine ait inanç ve geleneklerini bir takım hurafelerle İslam içinde yaşatmaktaydılar. Bu durum Kızılbaşlara karşı bir husumetin duyulmasına ve Kızılbaşlık kavramının aşağılayıcı bir ifade olarak kullanılmasına sebep olmuştur. Ayrıca Osmanlı dönemindeki İslam kaynaklı birçok isyana karıştıkları için Kızılbaş kavramı "devlet muhalifi, dinsiz ve asi" gibi anlamları da ifade eder olmuştur. Hatta bir kısım Osmanlı arşiv

belgelerinde bu toplulukları ifade etmek için “zındık, Rafizi ve mülhid” gibi kötileyici ifadeler kullanılmıştır. Dolayısıyla Kızılbaş kavramı zaman içerisinde anlam değiştirerek, horlayıcı bazı manalar taşır duruma gelmiştir.19 XX. yüzyılda meydana gelen bir takım siyasi ve sosyal gelişmelerden sonra Kızılbaş yerine Alevi ifadesi kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle Cumhuriyet Dönemi'nin ardından Aleviler ve diğer kesimler kendilerini ifade için Kızılbaş kelimesini hemen hemen hiç kullanmamışlardır.

Anadolu topraklarında yaşayan Kızılbaş/Alevi toplulukları ifade etmek için kullanılan bir diğer kavram da “Bektâşilik”tir. Bektâşilik, XIII. Yüzyılda Kalenderilik içinde teşekkül etmeye başlayıp, XV. Yüzyılın sonlarında Hacı Bektâş'ın an'aneleri etrafında oluşan bir tarikattır.21 Aleviliğin gelişim sürecinde bu konuyu daha detaylı ele alacağımızdan burada Hacı Bektâş-ı Velî üzerinde durmayıp Bektâşilik ve Alevilik kavramlarının farkını ele almayı uygun buluyoruz.

XIV. asrın başlarında Balım Sultan ile birlikte sistemleşerek bir tarikat hüviyetini alan Bektâşilik; Hurufilik ve Safevi etkisi sonucunda Hak, Muhammed, Ali gibi bir takım Sif tesirler altında kalmıştır. Basta cem ayini olmak üzere birçok ritüel bakımından Alevilikle de bağdasan Bektâşilik, zamanla Anadolu'daki Alevi kavramıyla eşanlamlı olarak kullanılır olmuştur. Bu bakımdan Alevilik ve Bektâşiliği birbirinden tamamıyla bağımsız bir şekilde ele almak, gelinen noktada hem tarihsel hem de sosyolojik açılardan mümkün görünmemektedir.

Kızılbaşlar, Osmanlı İmparatorluğu'nda yeniçerilerin de bağlı bulunduğu en yaygın halk tarikatlarından Bektâşilik ile sıkı ilişkiler içerisindeydiler. Görünüşte bazı farklar olmakla birlikte bu ikisi öz olarak birdiler. Her iki topluluk da tarikata adını veren Hacı Bektâş Velî'yi dini bir saygıyla

anmış, aynı inanç ve dogmaları benimsemişlerdi. Yalnızca, Kızılbaşlar kırsal bir çevrede halk temelli özü korurlarken, Bektâşiler kentlere yığılarak kurumsallaşmış, bir tarikat hüviyetinde olmuşlardır. Dolayısıyla Alevilerle Bektâşiler arasında bir öz farkı değil şekil farkı olduğunu söylemek mümkündür. Bugün Anadolu'nun pek çok yöresinde Alevilik ile Bektâşilik, iç içe geçmiş ve birbirleriyle bütünleşmiş bir görüntü vermektedir. Bazı bölgelerde o kadar yakınlaşma ve kaynaşma olmuştur ki, ikisi arasındaki ayırım bile zamanla ortadan kalkmaya başlamıştır.

Konunun önemine binaen yapılan sosyolojik araştırmalardan da yola çıkarak, Alevilik ile Bektâşilik kavramları ve bunlara yüklenen manalar arasındaki farklara işaret etmemiz yerinde olacaktır. Alevilik ile Bektâşilik arasında, Hz. Ali, on iki imam ve Ehlibeyt sevgisi, tevella ve teberra gibi öz değerler bakımından bir fark olmamakla birlikte biçim, yöntem ve sosyal yapı konusunda bazı farklılıklar bulunmaktadır.

Bektâşiler, Balkan halklarından dolayısıyla da onların düşüncelerinden etkilenirken, Aleviler daha ziyade Anadolu halklarından, doğu kültürlerinden etkilenmişlerdir. Bektâşilik şehirli bir karakter arz etmesi sebebiyle, tarih boyunca siyasal iktidarlara karşı barışık ve uzlaşmacı bir tutum içinde olmuştur. Buna mukabil kırsal kesimlerde yaşayan Alevilik ise, siyasal iktidarlara karşı önemli oranda muhalif ve uzlaşmaz bir tavır takınmıştır. Diğer yandan Bektâşilik, şehirli bir karakter arz etmesine rağmen Osmanlı tarihinde, yerleşik dini kurallara uymayı reddetmekle es anlamlı hale de gelmiştir. Osmanlı döneminde Bektâşiler diğer Alevi topluluklara hâkim bir görüntü vermesine rağmen, Balkanlar'daki vilayetlerin kaybedilmesiyle ağırlık merkezi değişmiştir. Günümüzde Aleviler baskın rolü üstlenirken, Bektâşiler kendilerini az ya da çok arka plana itilmiş hissetmektedir.

Her iki topluluk da Hacı Bektâş Velî'ye bağlılığını sürdürse de Alevi sorunu öne çıkarılırken, Bektâşilerin arka plana itilmesi eğilimi ağırlık kazanmaktadır. Ayrıca Bektâşilik bir tarikat olarak değerlendirilirken, Alevilikte güçlü tasavvufî yapıya rağmen bir tarikat yapılanması söz konusu değildir.

Aleviler yüzyıllardan beri kırsal alanda yaşayan zümreler iken, Bektâşiler şehir merkezlerinde yaşayan ve eğitilmiş kimselerin oluşturduğu bir yapı arz etmektedir. Bektâşiler, bir tarikat yapılanması biçiminde örgütlü bir topluluk oluştururken, daha çok köylerde yaşayan Aleviler, örgütsüz ve dağınık bir durumda kalmışlardır. Bu durum "Bütün Kızılbaşlar, Bektâşi'dir; fakat bütün Bektâşiler Kızılbaş değildir" sözünü ortaya çıkarmıştır. Aynı şekilde köy Bektâşiliği ve şehir Bektâşiliği gibi ayrımlar da yapılmakta, köy Bektâşilerine Alevi denildiği halde; şehir Bektâşilerine sadece Bektâşi denildiği belirtilmektedir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi her iki grup da Hacı Bektâş Velî'yi yolun piri olarak görüp ona dua etmelerine rağmen, Aleviler Hacı Bektâş dergâhına değil, peygamber soyundan geldiklerine inandıkları ocaklara bağlıdır. Bektâşiler ise Hacı Bektâş soyundan geldiklerine inandıkları çelebilere ya da manevî yönden onu temsil eden babalara bağlıdır. Ayrıca Bektâşiler tasavvuf felsefesine daha yakın özellikler taşıdıkları için sahip oldukları tarikat yapısının bir gereği olarak değişmez bir ritüel uygularken, Aleviler, daha çok halk efsanelerinin yerel folklorla karıştığı

mitlere inanmakta ve Şamanizm kökenli gelenekleri daha canlı bir şekilde sürdürmeye çalışmaktadırlar. Her ikisi arasındaki bir diğer önemli fark da, Aleviliğin soya, Bektâşiliğin ise isteğe bağlı oluşudur. Yani Alevi olmak için Alevi ana-babadan doğmak gerekli iken, Bektâşi olmak için böyle bir şeye gerek yoktur. isteyen herkes nasip alıp Bektâşi olabilir. Bu bakımdan Anadolu Aleviliğinin etnik bir çerçeve içinde ele alındığı ve daha çok bu yönüyle Alevi-Bektâşi farkının anlaşılmasına çalışıldığı söylenebilir. Bunun yanında Bektâşiler ile Aleviler ya da başka bir ifadeyle Kızılbaşlar arasında dini pratiklerde bazı farklar da mevcuttur. Alevilerin önemli bir erkân saydıkları musahiplik, düşkünlük meydanı ve sır saklama Bektâşilikte yoktur.

Buna karşılık, Bektâşilerin önemseydiği ve yaşatmaya çalıştığı "mücerretlik" yani evlenmeme geleneği Alevilerde yoktur. Bektâşilerle Aleviler arasındaki farklılık ile ilgili olarak sunu da ifade etmek gerekir; Anadolu'nun kırsal yörelerinde kalıp oralarda aşiret yaşamını sürdüren Aleviler, Doğu Anadolu halklarının etkilerinde kalmışlardır. Bektâşiler ise Trakya ile Balkanlara yerleşip bölge insanıyla sosyal anlamda bir bütünleşme imkânı bulduğu gibi buraların İslamlaşmasında önemli rol ifa etmişlerdir. Dolayısıyla bir taraf Şamanizm, İran dinleri etkisini üzerinde taşıırken, diğer taraf bir ölçüde Avrupa ve Hıristiyan kültürüne yakın olmuştur. Bektâşiler'in Rumeli Hisarı Tekkesi şeyhinin oğlu, Alevi ve Bektâşilerin aralarındaki farkı Hasluck'a "Kızılbaşların Katolik, hakikî Bektâşiler'in ise Protestan oldukları" tarzında açıklar. Buna göre Bektâşiler'in bir nevi "Reformu" temsil ettikleri ve Anadolu'daki geri kalan dindaşlarının itikatlarındaki mezhebi ilâveleri batıl telakki ettikleri anlaşılmaktadır.

B. TARİHSEL KÖKLERİ

Çalışmamızın bu bölümünde Türklerin İslam'dan önceki inanç ve gelenekleri hakkında bilgi vererek bunların Alevilik/Bektâşiliğin oluşumu üzerinde nasıl bir etki oluşturduğunu ortaya koymaya çalışacağız. Çünkü özellikle kırsal kesimde yasayan Türkmenler, Müslüman olduktan sonra eski örf ve adetlerini tamamen terk edememiş, bu gelenek ve göreneklerini yeni dinin içinde yaşatmaya çalışmışlardır. Genellikle “kült” olarak nitelendirilen bu uygulamalar günümüz inanç yapısını anlama ve anlamlandırmada büyük bir öneme sahiptirler. Alevi-Bektaşilerin eski inançlarla ilgili gelenek, görenek ve ritüellerini Şamanizm, İran ve Hint dinleri başlığı altında ele alacağız.

1. Şamanizm

XIII. yüzyılda Avrupalı gezginlerin Mançu-Tunguz halklarından duydukları “Saman” kelimesi, sonradan sihirbazlarına verilen bir ad olarak yaygınlaşmıştır. VI. yüzyılda Büyük Türk Devleti’ni kuran Göktürk sülalesi, Şamanist boyların yetiştirmiş olduğu bir sülale idi. Bu sülale, devlet idaresinde milli yazı, milli dil kullanacak kadar ilerlemiş bir milleti, bir devleti temsil ediyordu. Epeyce gelişmiş olan bu kültür seviyesine rağmen VII. ve VIII. yüzyılda Göktürklerin Şamanizm anlayışında birçok iptidai unsurun bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca gerek tarih kaynaklarından ve gerek bıraktıkları yazıtlardan anlaşıldığına göre Göktürk hakanları ve bunların idaresi altındaki Türk boyları ile batıdaki şehrli Türklerin çoğu Şamanist idi.

Samanlık, bir dinden ziyade, temel prensip olarak; ruhlara, cinlere, perilere emir ve kumanda etmek, gelecekte haber vermek düşüncesi üzerine kurulu bir sihirdir.³⁶ Aslında Şamanizm için birbirinden farklı izahlar yapılmakta ve değişik coğrafyalarda farklı tezahür biçimleriyle

ortaya çıktığı da görülmektedir.³⁷ Şamanizm’e göre Tanrı yer üstünde ruhları, yeryüzünde insanları-hayvanları ve bitkileri, yeraltında ise cinleri yaratmıştır. Yaratılan bu öğeler arasındaki ilişkiyi bir takım üstün niteliklere sahip kamlar kurabilir. Buna göre kam, telepati ile cinlerle, toprakla, ağaçlarla iliksiye geçip konuşabilir; yeraltındaki kötü ruhlar ile görüşebilir.

Şamanizm, bütün âlemin iyi ve kötü ruhların etkisi altında bulunduğunu ve ruhlarla iletişimi ancak bazı üstün niteliklere sahip kişilerin kurabileceğini kabul eder.

Şaman ya da kam olarak nitelendirilen bu kişiler, ata ve akrabasının ruhlarından aldığı kuvvet ve ilhamla, iyi ruhların yararlı etkilerini sürdürmeye veya kötü ruhların zararlı faaliyetlerini önlemeye çalışır. Bu amaçla düzenlenen törenlerde Saman’ın ruhlarla ilişki kurarak onların kabile mensuplarının veya kabilenin isteklerini yerine getirmelerini sağlayabileceğine inanılırdı.

Orta Asya’daki çeşitli Türk boylarının inanç biçimi olan Şamanizm, Orta Asya Türklerinin İslam ile tanışmalarından sonra da İslami formlar altında varlığını sürdürmüştür. Türklerin Anadolu’ya göçleri ile Anadolu’ya taşınmış olan bu gelenekler, Anadolu’daki insanların İslami geleneklerinin içine karışarak günümüze kadar var olagelmışlerdir . Nitekim Şamanizm’e ilişkin inanç ve adetler XII-XIV. Yüzyılda Anadolu’ya geçmiş olan Oğuz Boyları arasında yaygındır.

Türk dünyasındaki Şamanist cemiyetlerde saman olacak kimseler, sıkı bir yetişme safhasından geçerek, törenle mesleğe girerlerdi. Ayrıca düzenlemiş oldukları ayinlere giriş oldukça zor olup, dışarıya kapalılık ve kurbanların gizli bir surette kesilmesi gibi hususlar mevcuttu. Bu uygulama bugün Anadolu ve Balkanlar’da yasayan Alevi/Bektâşi topluluklarındaki

“Bektâşi sırrı” olarak nitelendirilen gizlilik esası ile birçok paralellikler arz etmektedir. Yapılan bazı cem törenlerine ikrar vermeyenler alınmadığı gibi burada icra edilen ritüeller hakkında dışarıya pek bilgi sızdırılmaz. Alevi/Bektâşilerle ilgili alan araştırması yapan araştırmacılar bu durumu sıkça dile getirmektedirler.

Anadolu heterodoks İslam’ı olan Alevilik/Bektâşiliğin kaynağının, eski Saman inançlarıyla birlikte diğer dinler ve Anadolu’ya ait eski inançlarla olan karşılaşmanın farklı gelenekler, kurban ile ilgili adetler, dua, şarkı ve benzeri birçok alanda kendini gösterdiğini biliyoruz. Alevilik/Bektâşilikteki birçok kurban biçimi Samanlıktaki kurban verme biçimlerine benzemektedir. Samanlıkta kurbanın kanının yere damlaması lazımdır. Ayrıca kurban kesilen hayvanların kemiklerinin kırılmaması da dikkat edilmesi gereken diğer bir husustur. Söz konusu gelenekler Alevilere ait birçok menkıbede de yer alır. Kurban edilen hayvanın kemiklerinin kırılmaması, hayvanın canının kemikler içinde barındığı inancından kaynaklanmaktadır. Anadolu’da bazı evliyaların kurbanın eti yenildikten sonra hayvanın kemiklerini toplayıp derisi içine koyarak yaptığı bir dua sonucu, hayvanın canlanıp yürüdüğü anlatılır.

Şamanistlere göre, bütün dünya ruhlarla doludur. Dağlar, ırmaklar, hep canlı nesnelere. Takdis etmiş oldukları Alas, Tannau, Hangay ve Altay dağları ile yasadıkları coğrafyadaki göl ve ırmaklar, onlar için konuşan, duyan, evlenen, çoluk çocuk sahibi birer varlıktır. Saman ayini ne maksatla yapılırsa yapılsın kamın dua ve ilahilerinde, bir tanrı ruh sıfatıyla, kam, atalara hitap eder, yalvarır, ondan medet umar.

Alevi-Bektâşilerde dini önder kabul edilen dede ve babalar ile Şamanizm’de dini törenleri idare eden kam veya samanlar arasında birçok benzerlikler mevcuttur. Seçiliş şekilleri, kılık kıyafetleri,

gördükleri hizmetler, toplumdaki itibar ve mevkileri, şaşırtıcı benzerlikler göstermektedir. Gerek kamlık, gerek dedelik soydan gelme birer dini meslek idiler. Her ikisinde de, soyunda kam veya dede bulunan sülalelerin çocukları arasından bu vazifenin sahibi seçilirdi. Soy takibi şartına rağmen, bir seçimin söz konusu edilmesi iki taraf için de önemlidir. Ayrıca dede veya babalar ile saman ya da kamların otoritesi tartışmasız olduğu gibi onların dokunulmazlığı ve yanılmazlığı kabul edilip mutlak itaat söz konusudur. Ayrıca gökten bir takım güçlerin verildiği kabul edilen kamların hayır duasını almak son derece önemliydi. Hele hele ayın yaptığı zaman birinin verdiği su veya tütünden memnun olarak bir Saman dua ederse bu duanın ruhlar tarafından kabul edileceğine inanılırdı. Kızılbaş Türkmenler ve Alevilerde de dedelerle babalara yol hakkı ve benzeri adlarla verilen yıllık hediyelerle onların hayır dualarını almaya çalışmak aynı şekilde son derece önemlidir.

Şamanizm’e ait adetlerden bir diğeri de “yada” (cada, yat) taşı denilen taslarla yağmur yağdırmaktır. “Yada” taslarının daima rüzgar esen dağlarda, ya da hayvanların özellikle koyunların karnında bulunduğu kabul edilirdi. Söz konusu taslar suya atıldığında tas ile suyun teması geçtiği ve böylece yağmurun yağacağına inanılırdı. Anadolu’da yağmur dualarında kırk bir tase dua okuyarak, suya atma adetinin “yada” taşı efsaneleriyle ilintili olduğu belirtilmektedir.

Eski Türklerdeki bazı gelenek ve görenekler bugünkü Alevi Bektâşi erkânlarında kendini gösterir. Türkmenlerin Hakanlarını seçerken yaptıkları *and içme* törenleri, Tahtacı Türkmenlerinin ikrar törenleri ile büyük benzerlik göstermektedir. Örneğin: Türkmenlerde Kaan seçilecek kişi, bir post üzerine oturur. Diğer boy beyleri, bu postun kenarlarından tutarak, onu dokuz defa kaldırır indirirler. Sonra, boynuna

ipekten yapılmış bir bağ bağlarlar. Devlet islerini doğru yapacağına dair yemin ettirdikten sonra töreni bitirirlerdi. Alevilikteki *ikrar* töreni de ufak bir nüans farkı ile buna çok yakındır. Sadece, postta oturan yöneticidir. ikrar verenlerse, posttan tutan taliplerdir. Bu törene, sonradan sulu bir nesnenin de içilmesi eklenmiştir. Belki de eskiden beri Türklerin bazı törenlerde içtikleri kırmızı, Tahtacı-Alevilerde yerini "*dem*" ile "*dolu*" denilen içkiye bırakmış olabilir.

Şamanlarla ilgili tarihi kayıtlardan biri de onların ayinlerde içki veya kırmızı içip, müzik aletleri eşliğinde raks (sema) ettikleridir. Kadın ve erkeklerin birlikte katılımıyla icra edilen bu ayinlerde belli bir oturma düzenine göre oturulur, yemekler yenir ve içecekler ikram edilirdi. Mevcut kaynaklara göre bir kısım yörelerde kırmızı, bazı yörelerde de içki içildiğine dair kayıtlar mevcuttur. Bu ayinlerde içkiler içildikten sonra eğlence baslar, çalgılar çalınır ve erkekler kadınlar bir arada sema (semah, raks) ederlerdi. Bundan dolayı Alevi Bektâşi cemlerinde kadın ve erkeklerin bir arada ibadet geleneğinin saman geleneklerden geldiği sanılmaktadır.⁵² Ayrıca semahın kökeninin Orta Asya Türk kültürüne dayandığını ve bunun, İslam'ın müzik eşliğinde ifade edilerek Anadolu'ya taşınmış bir sekli olduğunu düşünenler de vardır. Türkiye'nin bazı yörelerindeki Alevilerin, içki konusunda Sünni kesimden farklı anlayışlara sahip oldukları, cem ve ayinlere kadın ve erkeklerin beraber katıldığı, çalgılar eşliğinde semah gösterileri yapıldığı araştırmacılar tarafından gözlemlenmektedir. Semahtaki bir takım saman etkilerinin sadece Alevilikte değil Sünni tarikatlarda da mevcut olduğu belirtilerek, bu geleneklerin Şamanizm'den ziyade evrensel kültürün birer parçası olduğuna dikkat çekenler de mevcuttur. Saman özelliklerinin Alevilerin cem ayinlerindeki semahla benzerlik taşıdığı söylenebilir. Konuyla ilgili araştırmalar yapan Niyazi Öktem; Sünni tarikatlardaki zikir törenleri ile cem ayini

arasında çok daha büyük benzerlikler bulunduğunu dolayısıyla bunun Türk ya da Arap geleneğine dayandırılmayacağını belirtir ve kendisi bu durumu kültür senkretizmiyle açıklar.

Şamanizm'de tırnağın inanç bakımından oldukça önemli bir yeri vardır. Tırnak gelişi güzel atılmaz ve toprağa gömülmez. Anadolu'da da tırnakla ilgili bir takım inançlar mevcuttur. Büyü malzemesine tırnak konulduğu, tırnaktan hareketle nazar yapıldığı, bazı büyülerin tırnağın üzerine yazıldığı belirtilmektedir. Ayrıca her yere tırnak atılmayacağı ve gece tırnak kesilmeyeceği gibi inançların bulunduğunu da biliyoruz.

Şamanizm ile Alevi inanç ve gelenekleri arasındaki bağ konusu birçok araştırmacının dikkatini çekmiş ve konu üzerinde birçok araştırma yapılmıştır. Bir takım araştırmacılara göre; Şamanizm bir takım özellikleri tüm animistik dinlerde olan bir kültürdür. Anadolu'daki Saman senkretik özelliklerini yadsımak olanaksızdır, ancak konuyu sadece saman senkretizmine indirgemek yeterli bir analiz olamaz. Çünkü Türkler X. yüzyılda kitleler halinde Müslüman olurken saf Saman özelliklerini iki üç yüzyıl önce terk etmişlerdi. Dolayısıyla da Saman senkretizmi Mazdeizm'de, Maniheizm'de yer almış, daha sonra da Müslümanlığa girmiştir. Şamanizm'in bir din olup olmadığı konusu bir yana bırakılacak olursa bir kültür olarak bütün topluluklarda mevcut bulunduğu gerçeği ve bu ritüellerin Anadolu Türkmenleri arasında canlı bir şekilde yaşatılmaya çalışıldığı tartışılmaz bir gerçektir.

2. İran Dinleri

İslam'dan önce İran'da ortaya çıkan dinler arasında en önemlileri şüphesiz Zerdüştlük ve Mazdeizm'dir. M.Ö VII. yüzyılda

ortaya çıktığı sanılan Zerdüştlük, Medler, Persler ve Baktriyenler tarafından benimsenip geliştirilmiş, İran ve çevresinde yaşayan halkların bağlandığı en eski dinlerden biridir. İslam dininin İran'da yayılmaya başladığı döneme kadar İran'da etkili olan Zerdüştilik, İslam'ın kabulünden sonra bile tamamen terk edilememiştir. Temel olarak evrende iyilik ve kötülüğün bulunduğu, bunlar arasında sürekli bir mücadelenin olduğu esasına dayanan Zerdüştlüğe göre; insanın ruhu bu iki gücün yani iyilikle kötülüğün çatışma ve savaşıma alanıdır. İyiliği yayan "Ahura-Mazda" aydınlığı, kötülüğü yayan "Ahriman" karanlığı temsil eder.

Mecusilik olarak da bilinen Zerdüştlük; ateşi bir tanrı olarak kabul etmemekle birlikte onu kötülüğü temizleyen ve tanrısal âlemin sembolü olan bir nesne olarak kabul eder ve tazimde bulunur. Kısacası ateş, semavi aydınlığın ve sonsuzluğun sembolüdür.

Kültürel etkileşim açısından bakıldığında Türkler İslam dininin birçok unsurunu Araplardan değil, Acemler'den almışlardır. İslam medeniyeti Türklere İran kültürünün merkezi olan Horasan yoluyla Maverâünnehr'den geçerek gelmiştir. Zaten Maverâünnehr'in birçok büyük merkezi "Türk" olmaktan ziyade "İranî" idi. Bundan dolayı İslamiyet'ten önce de tanıştıkları için Türklere yabancı gelmeyen İranlılar, İslamlaşma konusunda Türklere yol göstermişler ve dolayısıyla İslami anlayışları üzerinde derin izler bırakmışlardır. Ayrıca Anadolu'nun İslamlaşmasından önce bazı İranlı Maniheizm ve Mazdeizm rahiplerinin İran'dan kaçarak Anadolu'ya sığındığı ve buralarda bir takım propaganda faaliyetleri içinde buldukları bilinmektedir. Özellikle Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da propaganda faaliyetlerinde bulunan söz konusu İranlıların, Hıristiyanlık üzerinde derin etkiler bıraktıkları gibi daha sonraları bu bölgeye yerleşen Türkler üzerinde de bir takım etkiler bırakmış olmaları

kaçınılmazdır. Zerdüştilik ve Mazdeizm dinleri Türkler içinde de geniş bir taraftar kitlesi elde etmişti. Bu dinlerin Oğuzlar arasında mevcudiyetinin tespit edilmiş olması Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen Türkmenleri tanıma açısından son derece önemlidir. Zira İslamiyet'in kabulünden sonra da göçebe kabileler arasında hala kalıntıları bulunan Zerdüştilik ve Mazdeizm etkileri, basta Oğuzlar olmak üzere Halaç ve Karluklar vasıtasıyla Anadolu'ya nakledilmiştir. Göçlerle Anadolu'ya gelen ilk dönem Kalenderileri ile Bektâşi dervişlerinin giyim kuşam konusunda Mazdeklerden etkilendiği ve Mazdeklerle özgü bir giysi giydikleri tarihi birer bilgi olarak aktarılmaktadır. Özellikle Hz. Ali hakkında hulul düşüncesine sahip bir takım İslam dışı inançların diğer zümreler gibi Türkler arasındaki köklerinin de burada yatabileceği belirtilmektedir. Çünkü daha önce İran ve Mevarünnehr'de Abbasiler zamanında teşekkül eden, Beyyaniyye, Cebahiyye, Numeyriyye, Hulmaniyye ve Rizamiyye gibi eski asırı Sîî fırkalarındaki hulul inancı Zerdüştilik çevrelerinin etkisiyle benimsenmişti.

Tanrının insan suretinde tecelli ettiği ve ruhun beden değiştirerek yasama devam ettiğine inanılmıştı. Bir kısım Alevi/Bektâşiler arasında bu düşüncenin uzantılarını görmek mümkündür. Basta Pir Sultan Abdal olmak üzere birçok Bektâşi ve Kızılbaş nefes/deyisinde en çok Hz. Ali'nin ondan sonra da Hacı Bektâş Velî'nin ulûhiyetinin terennüm edildiği görülmektedir.

Zerdüştlükteki öğretilerin çoğu şiirsel niteliktedir. Bu şiirler halk arasında çalınıp okunarak Zerdüştilik öğretinin propagandası yapılırdı. Kutsal kitap kabul edilen Avesta hakkındaki tüm yazılar da manzum eserlerdir. Aslında düşüncelerin şiir diliyle anlatımı tüm kültürlerde önemli bir iletişim aracıdır. Fakat dikkat edildiğinde Alevi Bektâşilerin bu ortak kültüre özel bir vurgu yaptıkları çok rahat görülebilir. Bu açıdan Alevi Bektâşi kültürü ve ritüelleri

incelendiğinde şiirsel anlatım, Alevi derviş ve dedelerinin en çok kullandığı yazım türüdür denilebilir. Ayrıca tarih boyunca Alevi- Bektâşi deyiş ve nefesleri sazlar esliğinde halk arasında Alevi Bektaşî düşüncesinin bir propagandası olarak kullanılmıştır. Günümüzde de sazlar esliğinde söylenen türkülerin Alevi Bektaşî düşüncesinin yayılmasında çok önemli bir yere sahip olduğu kanaatindeyiz.

Alevilikte suç isleyen veya hatalı görülen kimseler dergâh büyüklerinin oluşturduğu cem mahkemeleri tarafından sorgulanıp gerektiğinde cezalandırılır. Başkalarına zarar veren veya günah işlemiş olan kimselerin, halk huzurunda cezalandırılması demek olan “dara kaldırılmak” veya ölümlerinden sonra en yakını olan bir kişi tarafından halk huzurunda aklanması demek olan “dardan indirmek” uygulamasının Zerdüşî öğretisinden kalma bir gelenek olduğu belirtilmektedir. Ayrıca ruhları gibi temiz ve günahsız olan insanların halk arasında ermiş olarak değerlendirilmesi, Tanrının bir parçası olan insanda Tanrı’yı arama veya Tanrı’yı insanda bulma inancı, giderek bazı erenlerin kendilerini Tanrı olarak görmeleri veyahut göstermelerine yol açmıştır. İşte söz konusu edilen olguların tümü Zerdüşî felsefesinin önemli bir yönünü oluşturur. Aynı şekilde İrene Melikoff da eski Türklerde Allah’ın insanda tecelli ettiği inancının yer aldığını belirtmektedir. Kanaatimizce bu da Zerdüşî etkisinin çok daha erken dönemlere dayandığını göstermektedir.

Zerdüştlüğün Alevilik üzerindeki etkisi konusunda; Bugün Alevi cemlerinden özellikle düşkünlük cemlerinde Pir’in sanık ve tanıklara ocağın önünde ve ayakta yalan söylemediklerine dair yemin ettirmesi Zerdüştlükteki yalanla savaş anlamına gelen “drug” kavramının bir yansıması kabul edilmektedir. Doğal olmayan yollardan çocuk sahibi olma özelliğinin de aynı şekilde Zerdüştilikten kalma bir gelenek olduğu belirtilmektedir.

Ayrıca temizlik konusundaki sıkı disiplin, Peygamberin Miraç yolculuğuna eklenen bir takım motifler, Bektâşiler’de ocağa niyaz edilmesi ve kadınların ayı ilk gördüğünde istekte bulunmaları gibi öğelerin Zerdüşî etkiyle ortaya çıktığı iddia edilmektedir.

3. Hint Dinleri

Türkler’in İslâm dinine girdikleri andan itibaren, İslam’ın mistik yorumuna rağbet göstermelerinde, onların Müslüman olmadan önce sahip oldukları din ve kültürün büyük etkisi bulunmaktadır. Söz konusu dinlerden Taoizm ile Budizm temelde mistik karaktere sahip dinlerdir. Yine Zerdüştlük, Manihaizm, Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi Türkler’in farklı dönemlerde kabul ettikleri dinler içerisinde de mistik unsurlar görmek mümkündür. Aynı şekilde, Samanî kültür içerisinde de söz konusu mistik unsurların kuvvetle bulunduğu biliyoruz.

Orta Asya’da yaşayan Türkler, İslamiyet’ten önce bu bölgedeki dinlerin birçoğunu tanıma imkânı bulmuşlardı. Bu bölgedeki Gök Tanrı inancı, Şamanizm, Maniheizm, Nesturilik, Budizm ve İranlıların dinlerini yakından görmüş ve bunların bir kısmını benimsemişlerdi. Dolayısıyla bu bölümde söz konusu dinlerden Budizm ve Maniheizm’in eski Türklere etkisini ele almayı faydalı görüyoruz.

Budizm; VI. Yüzyılda Hindistan’da ortaya çıkmış bir inanç sistemidir. Hindistan’da dinler daha çok totemik ve animist özellikler taşımakta, bazen tek tanrıçılığa bazen de çok tanrıçılığa çıkan yönleri bulunmaktadır. Konuya çalışmamız çerçevesinde bakıldığında Budizm’de “Tıpitaka” olarak adlandırılan ve üç sepet manasına gelen bazı kutsal metinler ile Bektâşilikteki “dört kapı” kuramı arasında dikkat çeken bir ilişki ve oldukça fazla muhteva benzerliği bulunduğu görülmektedir.

Bu sepetlerin ilki keşişlik kurallarını, ikincisi kurtuluş yollarını, üçüncüsü ise, felsefi ve psikolojik bir takım görüşleri içermektedir. Bektâşilikteki dört kapının birincisi şeriat kapısıdır ki; bu kapı tıpkı Budizm'deki ilk sepet gibi tarikatla ilgili bir takım temel bilgiler ile yol ve erkân kurallarının öğretilmesini öngörür. İkinci kapı ise, tarikat kapısıdır ve bu aşamadaki birey talip olmaktan çıkıp insan-ı kâmilliğe doğru yol almaktadır. Budizm'de de ikinci sepetten beslenen keşiş, artık Buda olmaya adaydır.

Üçüncü sepetteki felsefi ve psikolojik görüşler ise Bektâşilik'teki üçüncü ve dördüncü kapılar olan marifet ve hakikat kapılarıyla benzerlikler taşımaktadır. Birinci ve ikinci kapıdan girmiş olan can, artık tarikatın ilkelerini, öğretilerini ve kurallarını iyice öğrenmiştir. Sahip olduğu tasavvuf ve felsefe bilgisiyle artık bu öğretileri başkalarına öğretecek kâmil insana yaklaşmıştır. Üçüncü sepetteki kişiyle dördüncü kapıdaki kişi, "ışık saçan, aydınlatan" bir olgun mürşit, buda, ya da pir olmuştur.

Budizm ile Bektâşilik arasındaki ilişki sadece "buda" veya "pir" yetiştirmek ile sınırlı değildir. Ortaya koymuş oldukları öğretiler açısından da ilgi çekici benzerlikler görmek mümkündür. Bektâşilik'teki kırk makam ile Budizm'deki "dört rastlayış" arasında da ortak benzerlikler bulunmaktadır. Her iki öğreti, insanı şeytana arkadaş kılacak olumsuz özelliklerden uzaklaşmasını, olgunluğa ve hakikate yaklaştıracak olumlu niteliklere sahip olmasını öğütlemektedir. Ayrıca Budizm'de ahlakın beş kuralı vardır. Bunlar; öldürmemek, çalmamak, başkasının karısını almamak, yalan söylememek ve içki içmemektir. Ahlaki nitelikli bu beş öğüt, Bektâşilik'te üçleme "eline, beline ve diline sahip olmak" şeklinde özetlenmiştir.

Alevi-Bektâşilikteki bu ahlaki nitelikli öğüdün benzeri Maniheizm dininde de

görülmektedir. Mani dininin temellerinden biri; avam için yazılmış din kitabı olan Suastvanift'te birkaç kez zikredilen; ağzı, eli ve beli mühürlemedir. Mani dinine mensup Uygur metinlerinde geçen bu üç ahlaki temel, üç tamga (damga) olarak adlandırılır. "Dil" kötü konuşmayı, "el" başkasına zarar veren her eylemi, "bel" ise her türlü yasak cinsel eylemi ifade etmektedir.

Bektâşî, Kalenderî, Haydarî, Cavlakî gibi bekâr yasama geleneğini yaşatan dervişlerin bu geleneği Maniheizm dininden esinlenerek devam ettirdikleri sanılmaktadır. Dolayısıyla Balım Sultan'ın Bektâşi esaslarına koyduğu evlenmeme (mücerretlik) geleneğinin Hıristiyanlık değil Manicilik kaynaklı olduğu belirtilmektedir.

Ayrıca Vilâyetnâmelerde Alevi-Bektâşi dervişleri için zikredilen bıyık kesmeme, tırnak bırakma ve posta bürünme motiflerinin Maniheizm'in Türkler arasındaki etkisiyle oluşan izler olduğu kaydedilmektedir.

Alevi Bektâşi inanışlarında kus sembolizmi de oldukça önemli bir yer tutar. Hacı Bektâş Velî'nin güvercin şeklinde Anadolu'ya geldiği, Hacı Dogrul'un şahin, Ahmed Yesevi'nin de turna şeklinde tasavvur edildiği kabul edilmektedir. Turna sembolizmi Çin, Kore, Japonya gibi uzak doğu milletlerin çoğunda yaygın olan bir inanıştır. Çin'de turna bir ölümsüzlük kuşudur; uzun ömrün ve ebedi yaşamın karşılığıdır.

Alevi Bektâşilikteki bir takım yol ve erkânla ilgili öğretilerin benzerlerini Budizm ve Maniheizm gibi uzak doğu inanışlarında görmek mümkündür. Alevilik/Bektâşilik ile bu inanışlar arasında doğrudan doğruya bir ilişki olduğunu söylemek ve hatta Bektâşiliğin bir kısım erkânının temellerini bu sistemlerde aramak yanlış olmasa gerektir.

Sırbistan'da İslam

www.muslimanarnavutluk.com

"Musliman Arnavutluk'un Sesi Muştu" hiçbir ticari gaye gütmeyiz ve sadece elektronik ortamda yayımlanır. Yayımlanan yazıların müellifleri tarafından saklı tutulan hakları dikkate alınmak kaydıyla tıkm yazı ve sair materyal ıktibas edilebilir.